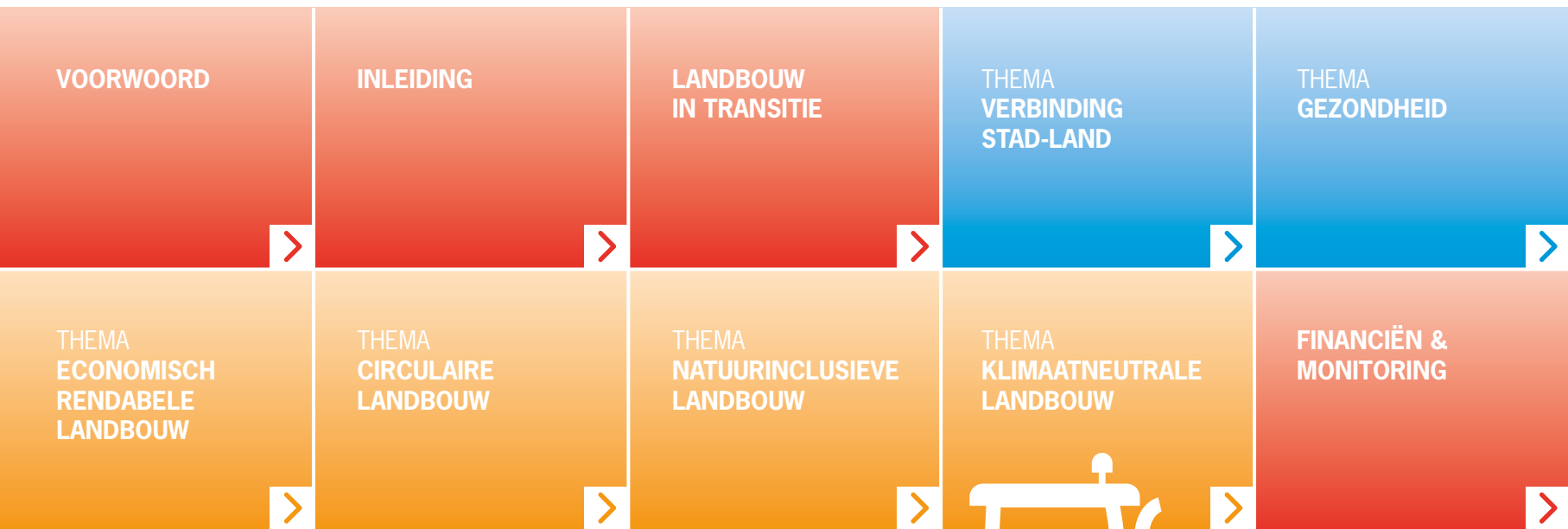

SAMENWERKINGSAGENDA LANDBOUW 1.0

OPMAAT TOT EEN BETEKENISVOLLE SAMENWERKING VOOR EEN DUURZAME TRANSITIE

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGS-
VERBANDEN EN INITIATIEVEN

START

VOORWOORD

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Deze Samenwerkingsagenda vloeit voort uit de Landbouwvisie. Het is een dynamische agenda die de ambities uit de Landbouwvisie nader concreetiseert en ons helpt om deze ambities samen met anderen stapsgewijs te realiseren.

Bij het opstellen van de Samenwerkingsagenda hebben wij om te beginnen gebruik gemaakt van de input die tijdens participatiebijeenkomsten in de aanloop naar de Landbouwvisie is opgehaald. Verder hebben wij nadrukkelijk rekening gehouden met de vele samenwerkingsverbanden die momenteel invulling geven aan de in de Landbouwvisie geformuleerde ambities. De provincie is daarbij vaak betrokken als één van de spelers. Het is goed om ons als provincie te realiseren dat alleen door samenwerking genoemde ambities haalbaar zijn. De vraag is dan ook steeds wat in die samenwerking onze specifieke meerwaarde kan en moet zijn.

Samenwerken betekent ook samen verantwoordelijk zijn voor het resultaat. De afrekenbaarheid van veel van de ambities is niet alleen op de provincie te projecteren. Afrekenbaar zijn wij natuurlijk wel op het niveau van de concrete inzet die de provincie levert. In deze Samenwerkingsagenda proberen we onze specifieke bijdrage zo goed mogelijk te duiden.

De Samenwerkingsagenda is ook dynamisch. Dat is nodig, want er is veel in beweging en er zijn veel initiatieven. Een recent voorbeeld is het Deltaplan Biodiversiteit. Ook het binnenkort af te sluiten Klimaatakkoord heeft consequenties. Iedere keer opnieuw zal de vraag zich voordoen hoe wij ons tot dit soort nieuwe (of veranderende) initiatieven of ambities willen verhouden en wat wij daaraan zouden kunnen en willen toevoegen. Deze Samenwerkingsagenda moet vooral de ruimte bieden om in te kunnen spelen op nieuwe betekenisvolle ontwikkelingen.

Na een periode van intensief overleg met verschillende samenwerkingspartners bij de totstandkoming van de Landbouwvisie, hebben wij deze vervolgens in relatieve stilte geconcretiseerd. Gesteund door het dynamische karakter van deze Samenwerkingsagenda zullen wij hierna weer opnieuw actief met onze samenwerkingspartners blijven kijken hoe de agenda en de specifieke rol van de provincie verder kan worden aangescherpt.

In het bijzonder wil ik stilstaan bij de samenwerking met gebiedscommissie Utrecht West en gebiedscoöperatie O-gen. Recentelijk heeft een herijking plaatsgevonden van de verantwoordelijkheden in het kader van de Agenda Vitaal Platteland. Gelet op het belang van gebiedsgerichte samenwerking en het belang van co-creatie bij gebiedsgerichte opgave, blijft wat mij betreft een belangrijke rol weggelegd voor de gebiedscommissie en de gebiedscoöperatie.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Ook de interbestuurlijke samenwerking krijgt de komende tijd een impuls. Zowel in west (veenweidegebied Groene Hart) als oost (Foodvalley) wordt een regiodeal met de rijksoverheid gesloten. Dit biedt kansen voor grensoverschrijdend en opgavegericht werken. Maar het roept ook (nieuwe) governance-vragen op die we zullen moeten beantwoorden.

Kortom: deze Samenwerkingsagenda is een dynamische agenda waarin onze ambities zijn verwoord. Laat het vooral een goed voertuig zijn voor het gesprek met anderen over de manier waarop we die samen met hen gaan realiseren en de meerwaarde die we daarbij vanuit het middenbestuur kunnen en willen leveren.

Mirjam Maasdam

Gedeputeerde Landbouw, Transformatieopgave,
Omgevingsvisie, Natuur & Landschap

INLEIDING

- Inhoud
- Voorwoord
- **Inleiding**
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

In de Landbouwvisie van de provincie Utrecht is beschreven dat de landbouw voor grote uitdagingen staat. Die uitdagingen gaan verder dan het produceren van gezond en duurzaam voedsel. Het landelijk gebied zal een bijdrage moeten leveren aan andere maatschappelijke waarden zoals schone energie, klimaat en biodiversiteit. In de dichtbevolkte en groeiende Utrechtse regio kan de landbouw een belangrijke bijdrage leveren aan een gezond stedelijk leven. Voorwaarde is wel dat ondernemers dit een plek kunnen geven in een economisch rendabele bedrijfsvoering nu en in de toekomst.

In de Landbouwvisie wordt in het licht van deze uitdagingen een beeld van de landbouw in 2050 geschetst en wordt aangegeven wat de provincie in samenwerking met partners wil doen om toe te werken naar dit perspectief. Het gaat om een lerend proces, waarin de provincie met betrokken partijen stappen gaat zetten om dat toekomstbeeld verder in te kleuren. Tijdens de behandeling van de Landbouwvisie in Provinciale Staten is afgesproken dat de visie verder geconcretiseerd wordt in een Samenwerkingsagenda.

In de afgelopen maanden is gewerkt aan de Samenwerkingsagenda 1.0. In deze Samenwerkingsagenda zijn de doelen uit de Landbouwvisie vertaald naar doelen voor 2030 en 2023. De agenda maakt duidelijk dat alleen door nauw samen te werken met betrokken partijen de noodzakelijke transitie tot stand kan worden gebracht.

In het voorbereidend proces van de Landbouwvisie zijn tal van bijeenkomsten georganiseerd om onze samenwerkingspartners te raadplegen. Die bijeenkomsten hebben een veelheid aan informatie opgeleverd die wij hebben verwerkt in deze Samenwerkingsagenda. Daarnaast lopen er op dit moment reeds veel verschillende programma's en projecten die toewerken naar de doelen uit de Landbouwvisie, allen met verschillende betrokkenheid van de provincie Utrecht. In de agenda hebben deze lopende samenwerkingen een centrale plaats gekregen: we zoeken aansluiting bij de samenwerkingsverbanden, projecten en ambities van onze partners en blijven in relatie tot hen onze meerwaarde bepalen. Samenwerken betekent ook een onderlinge afhankelijkheid; in die zin is er in deze agenda niets in beton gegoten. We zullen steeds moeten bezien of de inzet die we plegen nog de meest effectieve bijdrage levert aan de doelen die we nastreven.

- Inhoud
- Voorwoord
- **Inleiding**
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

▪ **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Per thema is een - niet uitputtend - overzicht gemaakt van de lopende projecten of programma's en hoe deze bijdragen aan het behalen van de doelen. Dit overzicht helpt ons bij het bepalen van onze aanpak en rol die meerwaarde biedt voor het project. Een overzicht van de samenwerkingen op alle thema's is te vinden in de [bijlage](#).

OP NAAR DE TOEKOMST

Deze Samenwerkingsagenda is een dynamische agenda. Ontwikkelingen die van invloed zijn op de landbouwtransitie blijven plaatsvinden. Actuele voorbeelden zijn het Deltaplan Biodiversiteit of het binnenkort af te sluiten Klimaatakkoord. Beide documenten zullen consequenties hebben voor de landbouw in Utrecht en de koers van de provincie. In de Samenwerkingsagenda hebben wij ruimte nodig om in te spelen op dit soort betekenisvolle ontwikkelingen. De vraag die we blijven stellen is hoe de provincie zich hiertoe verhoudt en wat onze toegevoegde waarde is. We gebruiken de eerste helft van 2019 om in de verschillende samenwerkingsverbanden te kijken hoe de agenda verder kan worden aangescherpt en geconcretiseerd. Op basis van jaarlijkse voortgangsrapportages en een tussenevaluatie in 2024 wordt de Samenwerkingsagenda periodiek geactualiseerd.

LANDBOUW IN TRANSITIE

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**
- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Om het toekomstbeeld van de Landbouwvisie te realiseren is een transitie in de landbouw nodig. De provincie Utrecht voelt zich als middenbestuur verantwoordelijk om in samenwerking met de verschillende betrokken partijen invulling te geven aan deze transitie. Dit doen we door gebiedspartijen te faciliteren en ondersteunen, of door zelf initiatief te nemen dan wel een regierol op te pakken.

Voor de landbouwtransitie is het van belang dat de samenwerking in de volle breedte wordt gezocht. Hierbij kan gedacht worden aan ketenpartijen, financiers, landschapsbeheerders, kennispartners, maar ook aan partijen die een rol spelen bij één van de andere transities (energie, klimaat, biodiversiteit, etc.). Het betrekken van de jonge generatie is essentieel. De provincie zal steeds die brede betrokkenheid nastreven.

De Samenwerkingsagenda spitst zich toe op zes thema's die van belang zijn voor de landbouw van de toekomst: de verbinding stad-land, gezondheid, economisch rendabele landbouw, circulaire landbouw, natuurinclusieve landbouw en klimaatneutrale landbouw. Er zijn ook onderwerpen die aan al deze thema's raken; in de volgende paragraaf worden deze onderwerpen beschreven.

BREDER DAN ÉÉN THEMA

Economisch rendabele bedrijfsvoering

Zoals in de Landbouwvisie staat kan de transitie naar een circulaire, klimaatneutrale en natuurinclusieve agrarische sector alleen plaatsvinden als die ook voor de agrarische ondernemer een economisch gezond bedrijfsmodel oplevert. Het komen tot nieuwe verdienmodellen is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van individuele ondernemers. Consumenten en partijen uit de hele voedselketen hebben een essentiële rol en moeten dan ook nauw aangesloten blijven. De provincie heeft hierbij een faciliterende en ondersteunende rol. Voor gebieden waar meerdere transities samenkomen, ondersteunt de provincie het vormen van een integraal gebiedsperspectief.

Jonge agrarische ondernemers

Het is essentieel dat nieuwe generaties jonge ondernemers brood blijven zien in de voortzetting van de agrarische bedrijven en in staat zijn om dat toekomstbestendig te doen. De keuzes die zij nu maken en de (investerings-)mogelijkheden die zij nu hebben, bepalen hoe hun bedrijf er in 2050 uitziet. De provincie is bij de genoemde activiteiten in deze agenda alert op vragen en belemmeringen waar jonge agrariërs tegenaan lopen en gaat daarover met hen in gesprek.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Dierenwelzijn

De provincie blijft aandacht schenken aan welzijn voor landbouwdieren. Het dierenwelzijnsbeleid wordt in hoge mate vormgegeven op nationaal niveau en op EU-niveau. Om die reden was dierenwelzijn geen apart thema in de Landbouwvisie. Dit laat onverlet dat dierenwelzijn steeds aandacht krijgt waar dat binnen onze eigen verantwoordelijkheid past. Dit betreft o.a.:

- In ons ruimtelijk beleid sturen we op grondgebondenheid.
- Wanneer veehouderijen willen uitbreiden tot een agrarisch bouwperceel groter dan 1,5 ha is verbetering van dierenwelzijn een van de duurzaamheidseisen in de Provinciale Ruimtelijke Verordening (PRV).
- Het stimuleren van kavelstructuurverbetering waardoor het weiden van koeien makkelijker inpasbaar is in de bedrijfsvoering.

Daarnaast is het zorgvuldig omgaan met dieren voor de provincie steeds een belangrijke voorwaarde bij de transitie naar een vitale, duurzame landbouw.

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (2021-2027)

In 2021 wordt een herzien Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU van kracht. Het Rijk gaat samen met de provincies een zogenoemd Nationaal Strategisch Plan GLB 2021-2027 opstellen. Twee kernpunten daarin zijn de versterking van de positie van de boer in de keten en een meer prestatiegericht GLB met beloning voor maatschappelijke diensten, waaronder zorg voor natuur en beheer van natuurlijke hulpbronnen. Het GLB is daarmee een goed instrument om het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen te versterken en te versnellen.

Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 (POP3)

Het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) is een door het Rijk en de provincies opgesteld programma om invulling te geven aan het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU. In totaal is er vanuit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) voor de provincie Utrecht bijna €39 miljoen beschikbaar. Grofweg de helft van het budget is bestemd voor Agrarisch Natuurbeheer, de andere helft is bestemd voor subsidies op de volgende thema's:

- Kennisdeling/investeringen voor modernisering en innovaties voor agrariërs;
- Investeringen voor verduurzaming van het bedrijf voor jonge landbouwers;
- Landbouwstructuurversterking/kavelruil;
- Samenwerking voor innovaties.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

Ook zijn subsidies mogelijk voor verbetering van de waterkwaliteit en LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale). Provinciale cofinanciering vindt plaats vanuit het natuurbeleid en de Agenda Vitaal Platteland. Inmiddels is bijna 75% van het hierboven benoemde budget gecommiteerd/vastgelegd. In 2019 zullen er nog openstellingen plaats vinden. Hierbij zal, daar waar mogelijk, ingespeeld worden op de prioriteiten van deze samenwerkingsagenda.

Omgevingsvisie

Onderdelen van de Landbouwvisie zijn een bouwsteen voor het onderdeel fysieke leefomgeving van de Omgevingsvisie, die eind 2020 samen met de Omgevingsverordening vastgesteld wordt. Bouwstenen bevatten nieuwe beleidsontwikkelingen die meegenomen worden bij de ontwikkeling van de Omgevingsvisie. In het Koersdocument Omgevingsvisie en Omgevingsverordening (december 2018) is de koers uit de Landbouwvisie overgenomen hetgeen inhoudt dat wij samen met onze partners toewerken naar een landbouwsector met economisch rendabele bedrijven die circulair, klimaatneutraal, diervriendelijk en natuurinclusief zijn. Dat doel willen we in 2050 bereiken. De Omgevingsvisie omvat o.a. het fysieke (omgevings-)beleid dat bijdraagt aan het realiseren van deze transitie. Daarbij wordt een integrale afweging gemaakt en zal niet alleen naar het landbouwbelang worden gekeken.

Visie Bodemdaling

De Visie Bodemdaling beschrijft de ambitie en rol van de provincie Utrecht voor de aanpak van bodemdaling in de veengebieden tot 2030 en een doorkijk tot 2050. Het is een bouwsteen voor de omgevingsvisie die in 2020 wordt vastgesteld. De ambitie sluit aan op de voorlopige klimaatafspraken van het Rijk. De aanpak van bodemdaling wordt integraal meegenomen in het bepalen van de gebiedsopgaven in de Omgevingsvisie; Uitgangspunten hierbij zijn:

- dat deze uitwerking resulteert in het aanwijzen van drie typen gebieden met een gebiedsgedifferentieerde aanpak;
- dat een gemiddelde remming van het totale Utrechtse veengebied van 25-30% bodemdaling in 2030 haalbaar en wenselijk is;
- dat agrariërs duidelijkheid wordt geboden over hun perspectief en kansen om tot een nieuw duurzaam verdienmodel te komen;
- dat naast het opstellen van de gebiedsopgaven in de Omgevingsvisie ook een programma wordt opgesteld in 2019 waarmee concreet aan de slag kan worden gegaan.

DE THEMA'S

- **Inhoud**
- **Voorwoord**
- **Inleiding**
- **Landbouw in transitie**

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

In de paragrafen die volgen wordt de concrete invulling van de Landbouwvisie thema's gepresenteerd. Per thema omvat de invulling:

- De doelen uit de Landbouwvisie (2050) en een concretisering van de doelen voor 2023 en 2030.
- Een toelichting op de doelen en een overzicht van al lopende activiteiten die bijdragen aan de Landbouwvisie doelen.
- De aanpak van de provincie op de korte termijn om de doelen te bereiken.

VERBINDING STAD-LAND

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- Gezondheid
- Economisch rendabele landbouw
- Circulaire landbouw
- Natuurinclusieve landbouw
- Klimaatneutrale landbouw

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- Er is een sterke verbinding tussen 'stad en land', producent en consument, in de provincie Utrecht.
- De provincie Utrecht is een voorbeeld voor andere gebieden in de verbinding stad-land, met een agrarisch cultuurlandschap dat toegankelijk en aantrekkelijk is om in te recreëren.
- Doordat de verbinding tussen stad en land zichtbaar en krachtig is en boeren economisch rendabel en toekomstbestendig ondernemen, zijn we als Utrechters trots op onze boeren en de familie-bedrijven daarachter.

2030

- In de provincie Utrecht is het regionale aanbod en de regionale vraag beter op elkaar afgestemd; dit onder meer door een groter aanbod van korte keten producten uit Utrecht en omgeving in supermarkten en/of andere verkoopkanalen (waaronder ook directe verkoop aan consumenten). *Wenkend perspectief: 10% van de consumptie is regionaal geproduceerd.*¹

¹ Tijdens de behandeling van de Landbouwvisie is nadrukkelijk gesproken over het stellen van een gekwantificeerde ambitie voor regionaal geproduceerd voedsel. De gedachte was van 5% (schatting van de stichting RUAF uit 2017 dat maximaal 5% van de regionale consumptie in Utrecht nu uit de regio komt, pag. 14 Landbouwvisie) naar 10% in 2030. De gedachte was ook om dit in de vorm van een wenkend perspectief te doen in plaats van een afrekenbaar doel. Het idee om tot zo'n concrete groeiambitie te komen wordt overgenomen voor de Samenwerkingsagenda.

- Het bewustzijn van de consument over de herkomst van voedsel is vergroot.
- De betrokkenheid van burgers bij het boerenbedrijfsleven en de focus van agrariërs op de stedelijke omgeving is vergroot, onder andere door een toename van het aantal ontmoetingen tussen agrariërs en burgers via bedrijfsverbredingstakken. Het routenetwerk tussen stad en land is zodanig geoptimaliseerd dat het landelijk gebied voor recreanten en bezoekers veilig, beleefbaar en bereikbaar is.

2023

- De provincie is aangesloten bij betekenisvolle coalities van producenten, ketenpartijen, consumenten, overheden en kennisinstellingen, die bijdragen aan de opschaling van de markt voor streekproducten en neemt een actieve rol in het realiseren van een gedeelde doelstelling met betrekking tot de consumptie of de afname van streekproducten.
- De provincie Utrecht geeft het goede voorbeeld door in haar eigen catering te zorgen voor zo veel mogelijk duurzame, korte keten producten uit Utrecht en omgeving en heeft andere (overheids-)organisaties in de Utrechtse regio gestimuleerd dit ook te doen.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- Gezondheid
- Economisch rendabele landbouw
- Circulaire landbouw
- Natuurinclusieve landbouw
- Klimaatneutrale landbouw

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

TOELICHTING OP DE DOELEN

Omdat het stedelijk gebied en het omliggende platteland in de provincie Utrecht nooit ver uit elkaar liggen, hebben we een goede uitgangssituatie om de verbinding tussen stad en land en directe relaties tussen 'boer' en 'burger' te versterken. Hier wordt al volop invulling aan gegeven door onder andere het realiseren van kortere ketens, verbreding van agrarische bedrijven met een niet-agrarische neventak (bijvoorbeeld zorg, kinderopvang of recreatie) en boerderijeducatie. Op die manier draagt een sterkere stad-land verbinding ook positief bij aan het welzijn en de gezondheid van mensen.

KORTE KETENS

Het thema 'korte ketens' is 'hip' aan het worden. Trouw signaleert "Restaurants promoten het eten van Hollandse bodem en experts zijn het erover eens: het streekproduct is een blijvertje" (dd. 18 december 2018). Ook in de provincie Utrecht zijn al veel initiatieven en netwerken actief op dit thema (zie tabel verderop, niet uitputtend).

Voor agrariërs betekent het beperken van het aantal schakels in de keten dat zij een hogere prijs kunnen krijgen voor hun producten. De provincie streeft naar een toename van het aanbod van (potentieel) in Utrecht geproduceerde landbouwproducten door de verkooppunten in de keten.

Volgens een schatting van de Stichting RUAF (Resource centers on Urban Agriculture and Food security) komt in 2017 maximaal 5% van regionale consumptie in Utrecht uit de regio. Met de partijen in de keten zullen wij in gesprek gaan om te verkennen of en zo ja, hoe een toename tot 10% haalbaar en meetbaar is.

Zoals blijkt uit de onderstaande lijst aan initiatieven rondom regionale afzet, zit er binnen de provincie Utrecht veel energie op dit onderwerp. De provincie sluit aan bij deze beweging en kijkt waar zij die kan ondersteunen. De uitdaging is met name om tot een betere match tussen vraag en aanbod te komen, onder meer door optimalisatie van logistiek en distributie. Op dit moment lijkt het aanbod van regionale producten niet zozeer een stimulans nodig te hebben, als er een goed georganiseerde en gebundelde vraag komt naar regionale producten, is de verwachting dat producenten daarop inspelen.

BEDRIJFSVERBREDING

Een verbreding van het agrarisch bedrijf kan bijdragen aan de verbinding stad-land en kan ook leiden tot een bredere financiële basis voor het agrarisch bedrijf. Utrecht kent al veel bedrijven met een verbredingstak; bijvoorbeeld zorglandbouw, recreatie, agrarische kinderopvang, boerderijeducatie, agrarisch natuur- en land-schapsbeheer en/of de productie en verkoop van streekproducten. Boerderijeducatie aan lagere scholen

- **Inhoud**
- **Voorwoord**
- **Inleiding**
- **Landbouw in transitie**

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

vindt plaats via het samenwerkingsverband Boerderij in de kijker. Via het samenwerkingsverband 'Boert Bewust' werken deelnemende boeren en tuinders aan het betrekken van burgers bij hun maatschappelijk verantwoorde onderneming. De provincie staat positief tegenover initiatieven rond verbreding en ziet op dit thema een verbindende en faciliterende rol. We ondersteunen partijen, sluiten aan bij bestaande netwerken en bekijken of wij het verschil kunnen maken in het oplossen van knelpunten opdat we gezamenlijk een stap verder komen.

TOEGANKELIJK EN BEREIKBAAR

Een versterking van de relatie stad-land en verbreding van de Utrechtse landbouwbedrijven leidt tot een toename van het aantal recreanten en bezoekers in het landelijk gebied. In het Realisatieplan Fiets 2016-2020 heeft de provincie de ambitie opgenomen om het fietsverkeer in 2028 te verdubbelen ten opzichte van 2011.

De combinatie van bijvoorbeeld meer fietsverkeer en landbouwverkeer op smalle plattelandswegen is vanuit verkeersveiligheid een risico. De provinciale visie 'De aantrekkelijke regio' (Visie Recreatie en Toerisme 2020) vraagt aandacht voor de bereikbaarheid en de beleving van en de verkeersveiligheid in het landelijk gebied. Zwaartepunten zijn het openbaar vervoer, het langzaam verkeer en het verminderen de barrièrewerking van de weg- en spoorweginfrastructuur. De provincie Utrecht neemt deel aan de CROW-werkgroep 'Meervoudig ruimtegebruik smalle dijk- en plattelandswegen' om de problematiek beter in beeld te krijgen en te werken aan oplossingen.

Voor de beleving van het landschap en het landelijk gebied zijn de bestaande recreatieve routenetwerken (fiets- en wandelpadenknooppuntennetwerk en klompenpaden) van grote betekenis.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?*	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Boerderij in de kijker	Boerderij in de kijker is een vereniging van circa 32 educatieboeren- of -boerinnen in de provincie Utrecht. De doelstelling van de vereniging is de toegankelijkheid van het platteland te vergroten voor kinderen van 6 tot 12 jaar. Dit wil de vereniging bereiken door samen met lokale natuur- en milieueducatiecentra kwalitatief hoogwaardige boerderijlessen aan te bieden aan basisscholen in de provincie Utrecht.
Boert bewust	Werkt aan een betere verbinding tussen boer en consument, transparante ketens en 'license to produce'. Binnen Utrecht is dit initiatief actief in twee regio's: 'Kromme Rijn boert en teelt bewust' en 'Vallei boert bewust'.
Gebiedscoöperatie O-gen	Stad-land verbindingen is één van de thema's waarop O-gen nieuwe projecten wil ontwikkelen. Daarbij wordt aansluiting gezocht bij Regio Foodvalley.
LEADER Weidse Veenweiden	Deze LEADER-groep werkt aan het versterken van de stad-dorp-land verbinding door het stimuleren van nieuwe initiatieven. De Utrechtse LEADER-groepen werken samen aan het project 'Lokaal Voedsel 3.0'.
LEADER Utrecht-Oost	Deze LEADER-groep werkt aan het versterken van de verbinding tussen stad en land in verschillende projecten. De Utrechtse LEADER-groepen werken samen aan het project 'Lokaal Voedsel 3.0'.
Food-Print Region Utrecht	Rabobank Utrecht, gemeente Utrecht, Universiteit Utrecht, Diagnose Voeding & Gezondheid en Economic Board Utrecht hebben het initiatief genomen om gezamenlijk te bouwen aan een duurzame en gezonde voedselomgeving in de regio Utrecht. Zij doen dit door het delen van kennis, netwerk en inspiratie.
City Deal voedsel op de stedelijke agenda	In de City Deal 'voedsel op de stedelijke agenda' hebben 12 Nederlandse steden, 3 ministeries en de provincie Gelderland de handen ineen geslagen om lokaal voedselbeleid te versterken en zo bij te dragen aan de voedseltransitie.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**

- Gezondheid
- Economisch rendabele landbouw
- Circulaire landbouw
- Natuurinclusieve landbouw
- Klimaatneutrale landbouw

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?*	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Initiatief landelijke Task force korte ketens	Deze task force bundelt kennis, inzichten, data en ervaringen van partijen die bezig zijn met regionale vraag en regionaal aanbod, waardoor samenwerking wordt gestimuleerd en men van elkaars ervaringen leert. De task force wil binnen 3 jaar (2021) korte ketens als interessant verdienmodel op de kaart hebben gezet en Nederland als koploper hebben gepositioneerd.
Local2Local	Local2Local is een initiatief van Stichting Terecht Anders/Amped en Zachtfruit-bedrijf van Garderen en heeft als doel om de stad te verbinden aan lokaal geproduceerd voedsel.
Terecht Anders	Samenwerkingsverband van agrariërs met een verbredingstak in de Kromme Rijnstreek. Local2local is hieruit ontstaan.
Herenboeren	Dit netwerk bestaat uit coöperaties van huishoudens en boerenbedrijven rondom productie en consumptie van lokaal voedsel.
Struinen en Vorsen	Struinen en Vorsen is een netwerkorganisatie van meer dan 120 ondernemers uit de recreatieve, culturele en agrarische sector in het Groene Hart. Samen zetten zij zich in om het Groene Hart op een duurzame manier te promoten door het aanbieden van belevingsactiviteiten met recreatieve, culturele en landschapelijke waarden. Streekproducten en kunst horen hier ook bij.
Initiatief Utrecht Food Freedom	Dit initiatief is gericht op het koppelen van een duurzame voedselcultuur en het verhaal van de Hollandse Waterlinie. De missie luidt: 'Het landschap van de Nieuwe Hollandse Waterlinie functioneel gebruiken ter bevordering van duurzame en gezonde voedselcultuur in verstedelijkt gebied.'
Boerenhart	Producentencoöperatie in de Vallei.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

▪ **Verbinding Stad-Land**

- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

▪ **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?*	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Initiatief Utrecht Food Freedom	Dit initiatief is gericht op de koppeling tussen duurzame voedselcultuur en het verhaal van de waterlinie, met als missie: "Het landschap van de Nieuwe Hollandse Waterlinie functioneel gebruiken ter bevordering van duurzame en gezonde voedselcultuur in verstedelijkt gebied."

*Provincie Utrecht is op dit moment niet aan al deze initiatieven verbonden en de lijst is ook niet compleet. Het laat zien dat er een actieve beweging is en er veel leeft op het thema verbinden van stad en land.

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Zoals af te lezen is aan de lijst hierboven is er in Utrecht veel gaande op het thema verbinding stad en land. Dit betekent dat de inzet die de provincie levert op dit thema vooral aanvullend en verbindend is. In lijn met de doelen hierboven en de initiatieven die al bijdragen aan het behalen van de doelen, zetten wij in op de volgende vervolgstappen:

Pilot korte ketens en wenkende ambitie	
Wat	Voor het onderwerp duurzame, korte ketens starten we een pilot op het gebied van transitie management en markttransformatie. Hierbij hoort het analyseren van bestaande bewegingen, het opstellen van een met stakeholders gedeelde strategie met duidelijke rollen en verantwoordelijkheden, en het committeren van de stakeholders. Als onderdeel van dit traject formuleren we samen met betrokkenen een werkbare ambitie voor regionale consumptie van regionaal duurzaam geproduceerd voedsel. Voorwaarde is dat het stellen van een ambitie geen kostbaar systeem vereist voor meting en monitoring en dat deze ambitie breed gedragen is.
Met wie	Partijen die actief zijn op dit thema
Op welke termijn	2019

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Aansluiten bij netwerken voor regionaal voedsel

Wat	<p>De provincie sluit aan bij relevante netwerken die de transitie naar regionaal voedsel vooruit willen brengen. Voorbeelden hiervan zijn het CityDeal netwerk, Food-Print Region Utrecht en SMARTCHAIN.</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ CityDeal bestaat uit 12 steden, 3 ministeries en de provincie Gelderland die samenwerken aan de transitie naar een ecologisch en economisch houdbaar voedselsysteem. Het doel is om ervaringen en kennis uit te wisselen en op zoek te gaan naar gezamenlijk voedselbeleid, waar zinvol en mogelijk. De vier themaclusters zijn: 1. Ecologisch en economisch verduurzamen en innoveren; 2. Regionale voedselsystemen en versterken voedselketens rond de stad; 3. Bewustwording, gezondheid en sociale inclusiviteit; 4. Bestuurlijke innovatie. In 2020 start de nieuwe termijn van de CityDeal. ■ Food-Print Region Utrecht is een netwerk met Rabobank Utrecht, gemeente Utrecht, Universiteit Utrecht, Diagnose Voeding en Gezondheid en de Economic Board Utrecht. De samenwerking richt zich op het delen van kennis, netwerk en inspiratie om te bouwen aan een gezonde voedselomgeving voor de regio Utrecht. Twee maal per jaar vindt een thematische netwerkbijeenkomst plaats. ■ SMARTCHAIN is een internationaal netwerk waarbij ruim 30 Europese partijen zijn aangesloten, onder meer veel kennisinstellingen. Zij dragen bij aan een betere samenwerking tussen verschillende korte ketens onderling en willen de verbinding tussen producent en consument versterken.
Met wie	Netwerkpartners
Op welke termijn	Verkenning en mogelijk al aansluiten in 2019

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

▪ **Verbinding Stad-Land**

- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Uitrol boerderijlessen Boerderij in de kijker over de gehele provincie

Wat	Boerderij in de kijker is nog niet actief in Amersfoort, Eemnes, Baarn, Soest, Bunschoten, Rhenen, Renswoude, Veenendaal en Vijfheerenlanden. De provincie ondersteunt de uitrol van dit programma naar deze gemeenten.
Met wie	Coördinator Boerderij in de kijker, agrariërs, ZuivelNL en Rijksprogramma 'Jong leren eten'
Op welke termijn	2019 - 2020

Lokaal Voedsel 3.0

Wat	In dit samenwerkingsproject van de beide LEADER-groepen in de provincie en O-gen worden met Meet&match bijeenkomsten, praktisch gerichte kennisbijeenkomsten en een 'Lokaal voedselmakelaar' vraag en aanbod van regionale producten sneller en beter bij elkaar gebracht. De provincie ondersteunt dit project en gaat meedraaien in een projectgroep.
Met wie	LEADER-groepen, O-gen, ondernemers en coöperaties die actief zijn op het gebied van korte ketens.
Op welke termijn	2019 - 2021

Provincie geeft het goede voorbeeld

Wat	De provincie zet zich in om in het provinciehuis via de cateraar zoveel mogelijk duurzame korte keten producten uit Utrecht aan te bieden. Via onze netwerken inspireren wij andere organisaties om dit ook te doen.
Met wie	Aanbodspartijen, netwerkpartijen
Op welke termijn	Verkenning opstarten in 2019

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**

- Gezondheid
- Economisch rendabele landbouw
- Circulaire landbouw
- Natuurinclusieve landbouw
- Klimaatneutrale landbouw

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Verkenning kinderboerderijen

Wat	Om motie 103 'Het belang van kinderboerderijen' in uitvoering te brengen, starten wij met een verkenning. De verkenning moet zicht geven op: <ul style="list-style-type: none"> ■ Wat de stand van zaken is bij de kinderboerderijen in de provincie Utrecht en wat de provincie eventueel kan doen om hen te ondersteunen in de toekomst. ■ Hoe kinderboerderijen bijdragen aan het behalen van de landbouwvisiedoelen en wat mogelijkheden zijn voor een samenwerking op weg hiernaartoe.
Met wie	Wordt geïnventariseerd
Op welke termijn	2019

Monitoring betrokkenheid en bewustzijn

Wat	De provincie implementeert een methodiek om de betrokkenheid van burgers bij het agrarisch bedrijfsleven en het bewustzijn van de herkomst van voedsel te monitoren. Hiervoor werkt zij nauw samen met de netwerken die zich richten op het verbeteren van de verbinding tussen consument en agrariër. Hierbij geldt de voorwaarde dat dit niet leidt tot een (eigen) kostbaar meetsysteem
Met wie	Nader te bepalen
Op welke termijn	2019

GEZONDHEID

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- Economisch rendabele landbouw
- Circulaire landbouw
- Natuurinclusieve landbouw
- Klimaatneutrale landbouw

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

DOELEN

LANDBOUWWISIE

- De Utrechtse boer draagt bij aan het concept van 'Healthy Urban Living', met gezonde voedingsmiddelen en diensten die de gezondheid bevorderen (zorg, beweging, etc.).
- De risico's voor inwoners van de provincie Utrecht op negatieve gezondheidseffecten als gevolg van agrarische bedrijfsvoering zijn minimaal.
- De landbouwsector levert haar bijdrage aan het in 2030 behalen van de advieswaarden voor schone lucht van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

2030

- De advieswaarden voor luchtkwaliteit van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) zijn bereikt, mede dankzij de inzet van de Utrechtse landbouwsector.
- De emissie van secundair fijnstof (ammoniak) vanuit de veehouderijsectoren is gereduceerd, tenminste op basis van het PAS.
- De emissie van primair fijnstof vanuit de pluimveehouderijsector is tenminste conform Rijksbeleid gereduceerd met 50% voor bestaande stallen en 70% voor nieuwe stallen (rijksambitie 2028).
- De besmettingsrisico's door zoönosen of overlast door geur vanuit de agrarische bedrijfsvoering zijn geminimaliseerd. Indien nodig heeft de provincie in het omgevingsbeleid maatregelen hiertoe opgenomen.

- De kennis-as Voedsel (Wageningen) en Gezondheid (Utrecht) is versterkt en draagt bij aan het positioneren van de regio als het gaat om de verbinding tussen voedsel en gezondheid.

2023

- De uitvoering van het Hoofdlijnenakkoord Warme Sanering Varkenshouderij heeft geleid tot significante emissiereducties in de varkenshouderij.
- De Regiodeal Foodvalley heeft geleid tot meer kennis, innovaties en bedrijvigheid op de as voedsel en gezondheid.

TOELICHTING OP DE DOELEN

Landbouw en gezondheid hangen nauw samen. De landbouwsector produceert gezonde voeding en biedt de rustgevende beleving van het landschap. Daarnaast kunnen landbouwbedrijven gezondheid bevorderen door het aanbieden van diensten zoals recreatie, toerisme of zorg. Het beleid van de provincie dat zich richt op gezondheid bevorderende diensten en producten, is ondergebracht bij de paragraaf over verbinding stad-land.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)

- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

Agrarische bedrijfsvoering kan ook een aantal gezondheidsrisico's met zich meebrengen, zoals overdracht van infectieziekten (zoönosen) van dier op mens, geuroverlast en de emissie van fijnstof die de luchtkwaliteit negatief beïnvloeden. In deze paragraaf ligt de nadruk op de inzet van de provincie Utrecht voor het verbeteren van het omgevingsklimaat en stalklimaat voor mens en dier.

RIJKSBELEID EN INSTRUMENTEN

Het minimaliseren van gezondheidsrisico's die volgen uit emissie van primair (vanuit de pluimveehouderij) en secundair (via ammoniakemissies) fijnstof wordt meegenomen in het rijksbeleid voor het beperken van aantasting van de luchtkwaliteit en de gevolgen daarvan. Een centraal programma voor het terugbrengen van ammoniakemissies is het Programma Aanpak Stikstof (PAS).

Minder stikstof in de lucht, sterkere natuur en economische ontwikkeling zijn de doelen van het Programma Aanpak Stikstof (PAS). In het PAS werken Rijk, provincies, natuurorganisaties en ondernemers samen. Er worden herstelmaatregelen genomen om natuur bestendiger te maken tegen een overbelasting van stikstof en het stikstofoverschot in de lucht wordt teruggebracht via bronmaatregelen. Door het uitvoeren van herstelmaatregelen en een daling van de stikstofconcentratie door bestaand beleid en bronmaatregelen ontstaat ontwikkelingsruimte voor nieuwe economische activiteiten, waaronder voor de landbouw.

Om dit mogelijk te kunnen blijven maken is een juridisch houdbare PAS essentieel. Dit betekent dat herstel- en bronmaatregelen en de uitgifte van de ontwikkelingsruimte met elkaar in balans moeten zijn. Het bereiken van deze balans heeft mogelijk gevolgen voor de te nemen extra bronmaatregelen, de ontwikkelingsruimte en de randvoorwaarden voor het krijgen van deze ruimte (opmaat naar het PAS 2.0). In de huidige situatie wordt de schaarse ontwikkelruimte uitgegeven op basis van volgorde van binnenkomst van aanvragen. Landelijk is de insteek om hierbij in de toekomst duurzaamheidseisen te hanteren. Hoewel het PAS zich in eerste instantie richt op een verbetering van de omstandigheden voor natuurgebieden, levert het effect van het PAS een bijdrage aan het verminderen van gezondheidsrisico's voor mensen. Het huidige PAS zal aflopen in 2021. De ambities die in het PAS 2.0 gesteld worden, zijn vooralsnog leidend voor het streefdoel van de provincie Utrecht op gebied van ammoniakemissiereducties in 2023 en 2030.

Voor de emissie van primair fijnstof heeft het Rijk zich uitgesproken voor een 50% reductie van emissie voor de pluimveehouderijsector in 2028. Voor nieuwe stallen is het streven gesteld op een reductie van 70%. Het Rijk werkt momenteel een pakket aan maatregelen uit waarmee deze reducties gerealiseerd kunnen worden. De provincie volgt deze rijksambities en ondersteunt de sector in het behalen van de reducties.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- Economisch rendabele landbouw
- Circulaire landbouw
- Natuurinclusieve landbouw
- Klimaatneutrale landbouw

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Mochten deze van bovenaf gestelde ambities ondersteuning behoeven of niet voorzien in een reductie tot onder de WHO-advieswaarden voor luchtkwaliteit, dan bepaalt de provincie of en zo ja, welke maatregelen aanvullend nodig zijn. De ernst van de gezondheidsrisico's volgend uit geuroverlast, fijnstof (primair en secundair) en besmetting met zoönosen wordt gedeeltematig bepaald door factoren als bedrijfsgrootte, dierdichtheid en nabijheid van woonkernen. De provincie kan hier invloed op uitoefenen via het omgevingsbeleid, onder andere met zoning of met maatregelen zoals een stop op uitbreiding van bestaande of nieuwvestiging van geitenhouderijen (de geitenstop). Bij het opstellen van de Omgevingsvisie gaat de provincie verkennen wat de behoeftes en mogelijkheden zijn rondom het inzetten van deze regulerende instrumenten en hoe het draagvlak is bij onze partners. Op dit moment zijn we in afwachting van meerdere onderzoeken naar gezondheidsrisico's van intensieve veehouderijen (o.a. door het Rijk).

INZET OP INNOVATIE

Een ander spoor waarmee de provincie inzet op het realiseren van de doelen, is ondersteuning van de Utrechtse agrariërs bij het op bedrijfsniveau waarmaken van de beoogde reducties, of zelfs de ambities voorbij te gaan. Eén van de speerpunten van de Regiodeal Foodvalley is de Transitie Veehouderij. De doelen van deze transitie zijn een emissiearme, gezonde veehouderij en circulaire landbouw. Hiertoe worden in meerdere proeftuinen emissie reducerende maatregelen uitgetest en pilots met circulaire toepassingen (o.a. veevoer, mestverwerking, kwaliteitsverbetering bodem) uitgevoerd. Een ander speerpunt in de Regiodeal Foodvalley is de versterking van de kennis-as tussen voedsel (Wageningen Campus) en gezondheid (Utrecht Science Park). De versterking van de kennis-as moet vooral leiden tot nieuwe kennis, innovaties en agro- of voedsel gerelateerde bedrijvigheid.

Ook vanuit de landbouwsector zelf zijn er vele initiatieven als het gaat om innoveren voor emissiereducties: de pluimveehouderijsector in de Gelderse Vallei boekt positieve resultaten met het ontwikkelen van technische stalinnovaties en de melkveehouderijsector onderzoekt in proeftuinen de mogelijkheden om de ammoniakemissie verder te reduceren dan afgesproken in het PAS. De Utrechtse Proeftuin Veenweiden is één van de twee proeftuinen in Nederland. De provincie ondersteunt deze initiatieven en stimuleert opschaling van de positieve resultaten.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)

- **Gezondheid**

- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Provinciaal Aanjaagprogramma Gezonde Leefomgeving	Dit programma richt zich op het verbeteren van de leefomgeving voor de inwoners van Utrecht. Hieronder valt de Uitvoeringsagenda Gezonde Lucht (vastgesteld door PS in 2017), die toewerkt naar een verbetering van de luchtkwaliteit tot onder de WHO-advieswaarden. Voor de landbouw wordt vooral een significante vermindering in ammoniakemissie beoogd. Tussen de Landbouwvisie en Uitvoeringsagenda Gezonde lucht vindt daarnaast samenwerking plaats op het thema lobby, mede om de gezamenlijke doelen te laten landen in overstijgende kaders.
Nationaal Schone Lucht Akkoord	Het Akkoord ter verbetering van de luchtkwaliteit is nog in wording. De betekenis voor de landbouw in Utrecht is nog niet concreet gedefinieerd, maar het akkoord heeft in alle waarschijnlijkheid gevolgen voor de maatregelen en normen voor primair en secundair (vanuit ammoniak) fijnstof emissie.
Programma Aanpak Stikstof	Het Programma Aanpak Stikstof (PAS) is gericht op minder stikstof, sterkere natuur en economische ontwikkeling. In het PAS werken Rijk, provincies, natuurorganisaties en ondernemers samen.
Hoofdpijnenakkoord Warme Sanering Varkenshouderijen	Het Hoofdpijnenakkoord richt zich op het saneren van varkenshouderijbedrijven en verduurzamen van intensieve veehouderijen. Dit zal een significante vermindering van emissies betekenen vanuit de varkenshouderijsector.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- **Gezondheid**
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Regiodeal Foodvalley	Samen met onder andere de provincie Gelderland, Regio Foodvalley, kennisinstellingen en landbouworganisaties, wordt nu gewerkt aan een Regiodeal Foodvalley met als uitgangspunt een gemeenschappelijke agenda voor de as voeding-gezondheid-slim. Met deze agenda wordt ingespeeld op de wens van het Rijk om te werken aan het waarborgen van een gezonde leefomgeving voor mens en dier en het versterken van de regionale kennisinfrastructuur. Via de Regiodeal wordt nauw samengewerkt met kennisinstellingen zoals de Universiteit Utrecht, het Universitair Medisch Centrum Utrecht en het RIVM en Wageningen University & Research. De Regiodeal omvat ook het ondersteunen van experimenten voor emissie reducerende maatregelen of circulair veevoer en het participeren in initiatieven als World Food Center en Sustainable Food Initiative.
Nationale Voedselagenda	Met deze agenda zet het kabinet in om met de gehele landbouwsector te werken aan de koppositie van Nederland als het gaat om gezonde en duurzame voeding. Het terugbrengen van emissies heeft een expliciete plaats in deze agenda.
Proeftuin Veenweiden	De proeftuin is een samenwerking tussen Veenweiden Innovatiecentrum, LTO Noord, Wageningen University & Research, Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit en de drie Groene Hart provincies. Het doel van de proeftuin is om de emissie van ammoniak vanuit de melkveehouderijbedrijven in deze regio met 30% te verminderen.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**

- **Gezondheid**

- Economisch rendabele landbouw
- Circulaire landbouw
- Natuurinclusieve landbouw
- Klimaatneutrale landbouw

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Omgevingsvisie en Omgevingsverordening

Wat

De provincie besteedt aandacht aan de gezondheidsrisico's rondom fijnstof, geur en zoönosen in het omgevingsbeleid:

- Zij onderzoekt of en hoe zonering en andere instrumenten kunnen bijdragen aan het minimaliseren van de risico's voor omwonenden en neemt mogelijke cumulatie-effecten hierin mee. Als blijkt dat zonering kan bijdrage aan het minimaliseren van deze gezondheidsrisico's neemt de provincie de meest doelmatige zonering op in de Omgevingsvisie en -verordening.
- Daarbij maakt de provincie bij het uitwerken van de Omgevingsvisie de afweging of en hoe de provincie de rol van gebiedscoördinator op wil pakken. De provincie gaat hierover het gesprek aan met gemeenten.
- De provincie blijft geïnformeerd over de resultaten van onderzoek naar mogelijk andere manieren van het minimaliseren van gezondheidsrisico's. Dit kan gaan om technische installaties die voorkomen dat de zoönosen van het erf meegenomen worden of maatregelen die bijdragen aan een vroege signalering of snelle actie.

Met wie

Kennisinstellingen, het Rijk, gemeenten, koepelorganisaties, GGD, etc.

Op welke termijn

In het traject Omgevingsvisie

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)

- **Gezondheid**

- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Vervolg geitenstop

Wat	Met de vaststelling van de tweede herziening PRS/PRV (dec. 2018) is de geitenstop definitief geworden. Op dit moment loopt er een onderzoek vanuit het Rijk naar de gezondheidsrisico's voortkomend uit geitenhouderijen. Wanneer de resultaten van het onderzoek en eventuele consequenties bekend zijn gemaakt, beziet de provincie of en zo ja, welk aanvullend beleid nodig is om de gezondheidsrisico's vanuit bestaande en nieuwe bedrijven te minimaliseren.
Met wie	Het Rijk
Op welke termijn	Zodra onderzoeksresultaten bekend zijn.

Regiodeal Foodvalley

Wat	De Regiodeal Foodvalley is gericht op verduurzaming van de veehouderij in Foodvalley (als proeftuin voor Nederland) waarbij gezondheid en kringlooplandbouw richtinggevende uitgangspunten zijn. Daarnaast wordt ingezet op versterking van de kennis-as tussen voedsel (Wageningen) en gezondheid (Utrecht) in nauwe verbinding met ICT (Veenendaal). De inhoud van de deal wordt nu verder uitgewerkt door betrokken partijen.
Met wie	Het Rijk, de partners van de Regiodeal: Foodvalley gemeenten, provincie Gelderland, Wageningen University & Research, Universiteit Utrecht, LTO Gelderse Vallei, VNO-NCW.
Op welke termijn	De Regiodeal zal voor de zomer van 2019 definitief worden gesloten met het Rijk.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- **Gezondheid**
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Aansluiten bij programma's Foodvalley

Wat	<p>De provincie sluit aan bij programma's uit Foodvalley en participeert in trajecten die inzetten op ontwikkeling van innovaties in de veehouderij. De provincie zet zich in voor opschaling van de positieve resultaten naar andere delen van de provincie (moties 95 en 96).</p> <p>De eerste invulling hiervan is de onlangs opgestarte samenwerking met het Manifest Gezonde Leefomgeving Veehouderijen. Dit manifest stelt het gesprek met agrariërs en de innovatiesector centraal en stimuleert de ontwikkeling en toepassing van haalbare en betaalbare emissiereductietechnieken. Met deze gedragen aanpak heeft het manifest een gemiddelde van 30% emissiereductie weten te bereiken in de pilotgebieden. De gemeente Renswoude is vanaf het begin aangesloten bij dit manifest.</p>
Met wie	<p>De Foodvalley gemeenten, gebiedscoöperatie O-gen, partners Manifest Gezonde Leefomgeving Veehouderijen</p>
Op welke termijn	<p>2019</p>

Vervolg Proeftuin Veenweiden

Wat	<p>De huidige Proeftuin Veenweiden is vooral vanuit de Natura 2000 doelstellingen ingegeven. De provincie verkent of bij het vervolg van de proeftuin het aspect gezondheid nadrukkelijker kan worden meegenomen.</p>
Met wie	<p>Ondernemers, koepelorganisaties, LTO, GGD, etc.</p>
Op welke termijn	<p>2019/2020</p>

ECONOMISCH RENDABELE LANDBOUW

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)

Economisch rendabele landbouw

- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

De economische rendabiliteit van agrarische bedrijven is een belangrijk uitgangspunt bij de gehele landbouwtransitie en raakt daarmee aan alle thema's uit de samenwerkingsagenda (zie hoofdstuk 2). Op veel vlakken heeft de provincie daarbij geen centrale rol. Dit is wel het geval waar het gaat om ruimtelijke condities, landbouwstructuur of vrijkomende agrarische bebouwing. In de volgende paragrafen worden deze doelen en aanpak op deze onderwerpen beschreven.

SUBTHEMA: RUIMTELIJK BELEID EN LANDBOUWSTRUCTUUR

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- Ruimte voor ontwikkeling van familiebedrijven binnen de schaal van het Utrechtse landschap en omgevingskwaliteiten.
- Een sterke verkaveling: voor elk bedrijf vormt minimaal 60% van de gronden de huiskavel en zijn er maximaal drie veldkavels.
- Efficiënte kavelruilprocessen, waarbij meerdere maatschappelijke en publieke opgaven worden betrokken.
- Het ruimtelijk beleid en de landbouwstructuur zijn ondersteunend aan de beoogde transitie in de landbouw.

2030

- De doelen voor 2050 zijn ook richtinggevend voor 2030.

2023

De provincie heeft nieuwe instrumenten ontwikkeld en in gebruik om efficiënte kavelruilprocessen met voldoende ruilgrond mogelijk te maken. Opgaven zoals het afremmen van bodemdaling, herstel van biodiversiteit en de energietransitie worden in deze aanpak meegenomen. De economische ontwikkelingsruimte voor landbouwbedrijven wordt optimaal benut door het Programma Aanpak Stikstof (PAS) op een juridisch houdbare wijze uit te voeren (geldt ook voor de periode na 2023). De landbouwgronden in eigendom van de provincie worden daar waar mogelijk meerjarig verpacht.

TOELICHTING OP DE DOELEN

KAVELRUIL

Een goede landbouwstructuur vormt een belangrijke basis voor het verdienmodel van een agrarisch bedrijf. Volgens het Kadaster kan het voordeel van een betere verkaveling voor een boer oplopen tot € 10.000 per jaar. Behalve het voordeel voor de boer kent een betere landbouwkundige verkaveling een aantal bijkomende maatschappelijke voordelen, zoals het toepassen van weidegang. Ook kunnen bij kavelruil andere maatschappelijke doelen worden gerealiseerd, zoals opgaven op

- **Inhoud**
- **Voorwoord**
- **Inleiding**
- **Landbouw in transitie**

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

▪ **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

het gebied van natuur, water, klimaatadaptatie, recreatie en infrastructuur, waarvoor wijziging van grondposities nodig is.

In de praktijk betekent dit dat de inrichting van de perceelstructuur op gebiedsniveau moet worden ontwikkeld. Ondernemers moeten samenwerken en daar ook andere partijen zoals veevoerproducenten, zuivelfabrieken, financiers, waterbeheerder, natuurorganisaties en energiebedrijven bij betrekken. Agrarisch coaches kunnen ondersteuning bieden bij het komen tot een gedragen toekomstperspectief.

De provincie gaat onderzoeken op welke manier de beschikbaarheid van ruilgrond in Utrecht bevorderd kan worden en welke rol de provincie heeft in een effectieve kavelruil die aan alle transitieopgaven tegemoet komt. Omvang en complexiteit van kavelruilen verschillen. We onderscheiden sectorale kavelruilen en integrale kavelruilen. Een sectorale kavelruil is een kavelruil die puur en alleen nodig is om de landbouwstructuur te verbeteren. Als het gaat om kleine sectorale kavelruil heeft de provincie geen rol. Bij meer dan vier deelnemers of meer dan 100 ha land is procesbegeleiding aan de orde en kan de provincie van betekenis zijn met voorfinanciering van proceskosten. Bij een integrale kavelruil worden behalve verbetering van de landbouwverkaveling ook andere maatschappelijke doelen gerealiseerd.

Tot het jaar 2023 zijn AVP-middelen (inclusief EU-cofinanciering) beschikbaar voor het ondersteunen of mogelijk maken van kavelruil. In de afgelopen vier jaar waren die middelen voldoende voor ongeveer 500 geruilde hectares. In 2019 wordt beziend wat de rol van de AVP-gebiedscommissies is bij landbouwstructuurversterking en kavelruil.

PROGRAMMA AANPAK STIKSTOF (PAS)

Minder stikstof in de lucht, sterkere natuur en economische ontwikkeling zijn de doelen van het Programma Aanpak Stikstof (PAS). In het PAS werken Rijk, provincies, natuurorganisaties en ondernemers samen. Er worden herstelmaatregelen genomen om natuur bestendiger te maken tegen een overbelasting van stikstof en het stikstofoverschot in de lucht wordt teruggebracht via bronmaatregelen. Door het uitvoeren van herstelmaatregelen en een daling van de stikstofconcentratie door bestaand beleid en bronmaatregelen ontstaat ontwikkelingsruimte voor nieuwe economische activiteiten, waaronder voor de landbouw.

Om dit mogelijk te kunnen blijven maken is een juridisch houdbare PAS essentieel. Dit betekent dat herstel- en bronmaatregelen en de uitgifte van de ontwikkelingsruimte met elkaar in balans moeten zijn. Het bereiken van deze balans heeft mogelijk gevolgen voor de te nemen extra bronmaatregelen, de ontwikkelingsruimte en de randvoorwaarden voor het krijgen van deze ruimte (opmaat naar het PAS 2.0). In de huidige situatie

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**

- **Economisch rendabele landbouw**

- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

wordt de schaarse ontwikkelruimte uitgegeven op basis van volgorde van binnenkomst van aanvragen. Landelijk is de insteek om hierbij in de toekomst duurzaamheidseisen te hanteren. Het huidige PAS zal aflopen in 2021.

PACHT

Naast de inzet voor kavelruil gaat de provincie intern verkennen of het provinciale pachtbeleid kan worden aangepast (motie 99). Inzet is om daar waar mogelijk meerjarige pachtovereenkomsten af te sluiten.

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Gebiedscommissie Utrecht-West	De gebiedscommissie Utrecht- West is nauw betrokken bij kavelruilprojecten in het landelijk gebied.
Gebiedscoöperatie O-gen	De gebiedscoöperatie O-gen is nauw betrokken bij kavelruilprojecten in het landelijk gebied.
Programma Aanpak Stikstof	Het Programma Aanpak Stikstof (PAS) is gericht op minder stikstof, sterkere natuur en economische ontwikkeling. In het PAS werken Rijk, provincies, natuurorganisaties en ondernemers samen.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)

▪ Economisch rendabele landbouw

- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Beschikbaarheid ruilgrond

Wat	De provincie verkent of en op welke manier voldoende ruilgrond beschikbaar kan komen voor landbouwstructuurverbetering en het tegemoet komen aan maatschappelijke doelen in het landelijk gebied. Dit omvat ook een verkenning of er vanuit de verschillende provinciale opgaven behoefte is om als provincie weer actief een grondpositie op te bouwen.
Met wie	Landbouwbedrijfsleven, financiële instellingen, gemeenten en waterschappen
Op welke termijn	2019

Verkenning aanpassing provinciaal pachtbeleid

Wat	De provincie verkent de mogelijkheden voor het afsluiten van meerjarige pachtovereenkomsten (motie 99). De voor- en nadelen worden in beeld gebracht en afgewogen.
Met wie	LTO
Op welke termijn	Verkenning 2019, eventuele aanpassing vóór april 2020.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)

▪ Economisch rendabele landbouw

- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

Agrarisch coaches	
Wat	Agrarisch coaches kunnen ondernemers helpen bij keuzes die tot de benodigde transitie kunnen leiden. De ervaringen uit de Gelderse Vallei worden geëvalueerd en aan de hand van de resultaten bekijkt de provincie of agrarisch coaches ook elders in de provincie ingezet worden. Voorwaarde hierbij is dat dit breed wordt gedragen door andere betrokken partijen.
Met wie	Betrokken partijen zoals ondernemers, belangenorganisaties, gemeenten, gebiedscommissie Utrecht-West en gebiedscoöperatie O-gen.
Op welke termijn	Eind 2019

Menukaart Regio Foodvalley	
Wat	De provincie neemt de ervaringen opgedaan met de Menukaart Regio Foodvalley mee in de afstemming Omgevingsvisie (motie 97A).
Met wie	Partners Foodvalley
Op welke termijn	2019/2020

Veenweiden in Beweging	
Wat	In opdracht van de provincie Utrecht wordt in de polder van Kamerik een gebiedsontwikkelingsproject uitgevoerd van de gemeente Woerden, Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden. Samen met ondernemers en bewoners wordt gewerkt aan een perspectief voor de polder van Kamerik waarin de rendabele toekomst van de landbouw, infrastructuur en bodemdaling samenkomen. Het project is een pilot voor de Omgevingsvisie.
Met wie	Landbouwondernemers en andere inwoners van Kamerik
Op welke termijn	2020

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)

▪ Economisch rendabele landbouw

- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

Jonge landbouwers

Wat	De provincie gaat een regulier overleg met de nieuwe generatie jonge landbouwers opzetten om de wensen en behoeften te leren kennen en dit binnen de mogelijkheden van de provincie te faciliteren.
Met wie	Utrechtse jonge landbouwers, het Hollands Agrarisch Jongeren Kontakt
Op welke termijn	2019

SUBTHEMA: VRIJKOMENDE AGRARISCHE BEBOUWING

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- Behoud van de vitaliteit landelijk gebied door: behoud van ontwikkelperspectief voor overgebleven agrariërs; hergebruik van gebouwen en bouwmogelijkheden voor andere functies (op dezelfde locatie of elders), waar dit bijdraagt aan de vitaliteit en bestaande functies niet verstoort.
- Behoud van de kwaliteit landelijk gebied door: optimale inpassing van functies in het landschap; de juiste functie op de juiste plek; sloop van overbodig geworden agrarische bebouwing; verkleinen van de toekomstige sloopopgave door circulair (herbruikbaar) bouwen bij agrarische bedrijven.

2030

- Vrijkomende agrarische bebouwing leidt niet tot vermindering van de ruimtelijke kwaliteit. Door goed ruimtelijk beleid wordt maatwerk geleverd met herbestemming als mogelijke uitkomst.
- Nieuwe agrarische opstallen worden circulair gebouwd.

2023

- Er ligt een gezamenlijke, goed werkende aanpak van provincie en gemeenten voor het ontzorgen van agrariërs en versnellen van het vinden van een goede herbestemming en/of sloop van vrijkomende agrarische bebouwing. Bijvoorbeeld met goed functionerende VAB-loketten.
- De omgevingsverordening biedt ruimte voor experimenten met betrekking tot herbestemming of sloop.
- Vanuit een goed overzicht van de best beschikbare technieken heeft de provincie samen met betrokken partijen een stimuleringsbeleid ontwikkeld voor het circulair bouwen van nieuwe stallen.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)

▪ Economisch rendabele landbouw

- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

TOELICHTING OP DE DOELEN

In de afgelopen jaren heeft het stoppen van agrarische bedrijven geleid tot een toenemend aantal leegstaande agrarische gebouwen en erven. Voor veel van deze vrijkomende bebouwing kan niet direct een herbestemming gevonden worden, wat leidt tot leegstand en verwaarlozing van de gebouwen, waarmee de leefbaarheid en veiligheid van het platteland wordt aangetast. De uitdagingen die volgen uit vrijkomende agrarische bebouwing (VAB) worden erkend door zowel Rijk, de provincie, gemeenten en de eigenaren van vrijkomende en vrijgekomen gebouwen.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (brief aan de Tweede Kamer d.d. 16 januari 2019) bevestigt dat:

- VAB's blijven primair de verantwoordelijkheid van de eigenaar.
- De gemeenten zijn primair verantwoordelijk voor een goede ruimtelijke ordening en hebben daarmee het voortouw bij de aanpak van VAB-locaties.
- Dit laat onverlet dat ook andere overheden (provincie, Rijk) een belang hebben (en een rol spelen) bij een goede integrale aanpak met het oog op ruimtelijke kwaliteit, voorkomen van ondermijning en criminaliteit, realiseren van opgaven energie en klimaat, het mogelijk maken van nieuwe ontwikkelingen voor agrarisch ondernemers, e.d.

Het aanpakken van dit probleem is complex doordat zowel ruimtelijke, beleidsmatige als conditionele factoren meespelen en de aard van elke casus afhangt van de specifieke individuele situatie van de eigenaar. Zowel de provincie, gemeenten en de eigenaar hebben een rol in het zoeken naar een maatwerk aanpak en om oplossingen en kansen te creëren in het buitengebied. Dit gedeelde eigenaarschap vereist actieve samenwerking op meerdere niveaus om te komen tot flexibel en doelmatig beleid waarbij geleerd wordt van ervaringen en kennis wordt uitgewisseld.

De provincie zet zich in om in samenwerking binnen en buiten de provincie te komen tot integrale gebiedsaanpakken voor vrijkomende agrarische bebouwing. Centraal hierbij staat het ophalen van kennis en ervaring bij gemeenten en andere provincies en het streven naar een gedragen integrale aanpak. Sinds het voorjaar 2018 hebben Regio Amersfoort en Regio Foodvalley een VAB-programma waar veel partijen bij betrokken zijn en de provincie Utrecht participeert. Met dit programma wordt gezocht naar nieuwe oplossingen via experimenten, uitwisseling van sloopmeters, omgaan met fiscale aspecten, kennis ontwikkelen en delen in een VAB-platform en omgaan met circulaire randvoorwaarden bij vergunningen. De provincie gaat bovendien na hoe deze oplossingen kunnen landen in de omgevingsverordening.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)

Economisch rendabele landbouw

- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Gebiedscommissie Utrecht-West	Ophalen actuele situatie en behoefte in het buitengebied en adviseren over aanpak problematiek met betrekking tot VAB.
Gebiedscoöperatie O-gen	O-gen is actief in samenwerking met de provincie Gelderland. Zij halen de actuele situatie op, peilen de behoefte in het buitengebied en adviseren over aanpak problematiek met VAB.
VAB-programma regio's Amersfoort en Foodvalley	Dit gezamenlijke programma omvat kennisbundeling, kennisdeling, gezamenlijk formuleren van doelen, opgaven en uitgangspunten, experimenten naar (vernieuwende) oplossingen, afstemming ruimtelijk beleid en het bijdragen aan het vinden van maatwerkoplossingen. Dit wordt onder leiding van de gemeenten uitgevoerd, de provincie participeert en geven financiële ondersteuning.
Kennisdeling provincies	Kennisbundeling, kennisdeling, inzet netwerk en leren van ervaringen.

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Gezamenlijke aanpak voor vrijkomende agrarische bebouwing	
Wat	In navolging op het VAB-programma in Utrecht-Oost (zie boven), gaat de provincie met andere gemeenten in gesprek over een gezamenlijke aanpak voor herbestemming en/of sloop van vrijkomende agrarische bebouwing. In jaarlijkse factsheets worden cijfers rondom problemen en kansen inzichtelijk gemaakt; deze informatie wordt in de samenwerking aangevuld en gebruikt. PS worden in 2019 geïnformeerd over aanpak en voortgang.
Met wie	Gemeenten (en buurprovincies)
Op welke termijn	Eerste kwartaal 2019 plan van aanpak gereed

- **Inhoud**
- **Voorwoord**
- **Inleiding**
- **Landbouw in transitie**

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**

- **Economisch rendabele landbouw**

- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Circulair bouwen van stallen

Wat	De provincie voert een verkenning uit met betrokken partijen naar de beschikbare kennis en technieken rondom het circulair bouwen van stallen. In navolging van de verkenning gaat de provincie mogelijk over op het ontwerpen van een stimuleringsbeleid voor het circulair bouwen van nieuwe stallen.
Met wie	Financiers, installateurs, belangenorganisaties.
Op welke termijn	Verkenning opstarten in 2019

CIRCULAIRE LANDBOUW

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- De Utrechtse circulaire landbouw draagt bij aan de oplossing voor de maatschappelijke opgaven op het gebied van bodem-, water- en luchtkwaliteit, biodiversiteit en duurzaam gebruik van grondstoffen.
- We streven naar het laagst mogelijke schaalniveau waarop circulariteit haalbaar is met behoud van een rendabele bedrijfsvoering. We willen daarmee het volgende bereiken:
  - Een efficiënte benutting van onder andere mineralen, zoet water en bestrijdingsmiddelen op Utrechtse landbouwbedrijven, met minimale emissies naar het milieu;
  - Een grondgebonden melkveehouderij, waar goede opbrengsten worden gehaald met zo weinig mogelijk gebruik van kunstmest en krachtvoer;
  - Zoveel mogelijk evenwicht tussen provinciale mestproductie en mestafzetmogelijkheden op landbouwgrond in de provincie en beperkte afvoer naar gebieden buiten de provincie;
  - Een niet-grondgebonden veehouderij, die niet afhankelijk is van buitenlandse veevoergrondstoffen (zoals soja), maar voor het grootste deel gebruik maakt van binnenlandse grondstoffen, waaronder reststoffen uit de voedingsindustrie;
  - Gezonde landbouwbodems, waar organische stof wordt opgebouwd.

2030

- In lijn met de ambitie van de Rijksoverheid streven we ernaar de nutriëntenkringlopen in de veehouderij op het laagst mogelijke niveau te sluiten.

2023

- In het kader van de Regiodeal Foodvalley lopen we voorop in de omslag naar (en het leren over) een circulaire landbouw voor intensieve veehouderijen. Dit uit zich in de aanwezigheid van een groot aantal 'living labs', actieve participatie van ondernemers en een ondersteunende kennisinfrastructuur.
- De landbouwsector is aangesloten bij de landelijke aanpak om te komen tot circulaire landbouw.

TOELICHTING OP DE DOELEN

RIJKSAMBITIE VOOR CIRCULAIRE LANDBOUW

In de recentelijk verschenen Landbouwvisie van het Rijk (Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden, 2018) staat circulaire landbouw centraal. Gestreefd wordt naar een omschakeling van het minimaliseren van de kostprijs naar het minimaliseren van het grondstoffenverbruik. Dit vraagt een fundamentele transitie van het huidige landbouwsysteem naar een circulair systeem zonder onnodige verliezen. De provincie Utrecht gaat mee in deze ambitie van het Rijk en neemt de doelen voor 2030 over. Daar bovenop heeft de provincie samen met de partners van de Regiodeal

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

Foodvalley de ambitie uitgesproken om toe te werken naar een koploperpositie wat betreft circulariteit in de intensieve veehouderij. Leren door te doen is hierbij het leidende principe.

GRONDGEBONDEN VEEHOUDERIJ

De melkveehouderijsector in de provincie Utrecht heeft een gunstige startpositie in deze transitie naar circulaire landbouw. De meeste melkveehouderijbedrijven in Utrecht zijn al (grotendeels) grondgebonden, waarmee zij voldoende grond tot hun beschikking hebben voor de aanwending van de eigen mest. Daarnaast kan de sector voortbouwen op de kennis die reeds is ontwikkeld in diverse kringloopprojecten, zoals Proeftuin Veenweiden, Proefpolder Kringlooplandbouw en Duurzaam Bodembeheer Gelderse Vallei-Utrecht-Oost. De melkveehouderij wil graag door met deze aanpak getuige de ambities van LTO Noord om een Proeftuin Veenweiden 2.0 en een Proeftuin Methaan te ontwikkelen. De provincie ondersteunt de ontwikkeling van innovaties via de Regiodeal Foodvalley en de Proeftuin Veenweiden. Daarnaast zetten we het huidige ruimtelijke ordeningsbeleid voort, wat gericht is op behoud van grondgebondenheid.

Verder overweegt de provincie aan te sluiten bij het Convenant Weidegang, waarmee we partner worden in een betekenisvol netwerk van bedrijven, kennisinstellingen, NGO's en overheden en kan in dat geheel bijdragen aan verdere verduurzaming van de zuivelketen.

NIET-GRONDGEBONDEN VEEHOUDERIJ

Om de nutriëntenkringlopen ook te sluiten in de niet-grondgebonden veehouderij is aanvullende aandacht nodig voor de aanwending van dierlijk mest, duurzaam bodembeheer en het verhogen van het aandeel eigen ruwvoer. Daarnaast draagt het gebruik van eiwitten uit bronnen van dichtbij (insecten, zeewier, voedselresten) bij aan de vervanging van minder duurzame eiwitten. De sector maakt momenteel al stappen door krachtvoer uit Nederland of Europa te gebruiken. Samenwerken met akkerbouwbedrijven in de omgeving en het benutten van restproducten uit de voedingsindustrie kan ook een significante verkleining van kringlopen betekenen. De provincie laat wat betreft innovatie het initiatief bij de ondernemers en ondersteunt hen in het ontwikkelen van vindingrijke manieren om de kringlopen te sluiten en te verkleinen. Parallel hieraan blijven we handhaven op het beperken van de mogelijkheden voor bedrijven om uit te breiden naar intensieve veehouderij.

FRUITTEELT

Voor de fruitteeltsectoren streeft de provincie Utrecht naar een efficiënte benutting van water, mineralen en bestrijdingsstoffen met daarbij een minimale uitspoeling naar het milieu. Onze doelen en onze inzet om hier naartoe te werken, is ondergebracht bij de paragraaf over waterkwaliteit (thema Klimaatneutrale landbouw).

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur	Het uitvoeren van het Actieplan DLMN kan een extra impuls geven kringlooplandbouw en beter gebruik natuurlijke hulpbronnen.
Gebiedscommissie Utrecht-West	De gebiedscommissie adviseert over het stimuleren van kringlooplandbouw. De Stuurgroep Aanpak Veenweiden heeft de opdracht om onderzoek en innovaties te stimuleren gericht op afremmen bodemdaling en waterbeheer.
Gebiedscoöperatie O-gen	O-gen heeft diverse kringloopprojecten aangejaagd rondom het stimuleren van kringlooplandbouw. Daarnaast gaat O-gen zich in de toekomst vooral richten op het aanjagen en stimuleren van circulaire en klimaatneutrale landbouw, conform de aanpak 'Klimaatneutrale Melkveehouderij'. Ketenpartijen worden hierbij betrokken.
LEADER Weidse Veenweiden, LEADER Utrecht-Oost	Circulaire landbouw is één van de thema's binnen het LEADER-programma 2016-2020. Er zijn nog geen projecten op dit thema gerealiseerd.
Hoofdlijnenakkoord Warme Sanering Varkenshouderij	Landelijk worden middelen vrijgemaakt om varkensbedrijven te saneren en de intensieve veehouderij te verduurzamen. Dit omvat ook een innovatieprogramma dat kansen biedt voor een meer circulaire varkenshouderij.
Regio Foodvalley	Regio Foodvalley is een samenwerking tussen regionale overheden, ondernemers, onderwijs- en kennisinstellingen in de Gelderse Vallei. Een duurzame voedselketen is één van de speerpunten. In de Regiodeal Foodvalley is een investeringsagenda opgenomen voor onderzoek en innovaties in de voedselketen. Er is o.a. sprake van een innovatieprogramma 'Eiwit intensieve veeteeltsectoren'.
Alliantie Cirkelregio Utrecht	De regionale Alliantie Cirkelregio Utrecht is een samenwerkingsverband tussen verschillende regionale partijen die samen toewerken naar een circulair georganiseerde regio. Het landelijk gebied heeft vooralsnog geen expliciete plaats op het programma van de alliantie.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Veenweiden Innovatiecentrum (VIC)	Het VIC is onder meer door de provincie Utrecht in het Groene Hart opgericht met als doel de melkveehouderij in de veenweiden duurzamer te maken met aandacht voor afremmen bodemdaling, waterbeheer en biodiversiteit. Veel van de projecten afkomstig uit dit centrum hebben betrekken op de nutriëntenkringloop.
Deltaplan Agrarisch Waterbeheer	In het kader van Deltaplan Agrarisch Waterbeheer is in diverse studie- en samenwerkingsprojecten ervaring opgedaan met efficiëntere benutting van gras en mest, wat het gebruik van krachtvoer en kunstmest kan reduceren. Voorbeelden hiervan zijn Bewust boeren Gouwe Wiericke, Proefpolder kringlooplandbouw, Kringlooplandbouw Utrecht-Oost en Polderkennis op Peil.

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Regiodeal Foodvalley	
Wat	De Regiodeal Foodvalley wordt nu met het Rijk en aangesloten partijen verder uitgewerkt. Een van de sporen betreft de verduurzaming van intensieve veehouderijsectoren, waarbij de ontwikkeling naar kringlooplandbouw en een gezonde leefomgeving centraal staan.
Met wie	Het Rijk, de partners van de Regiodeal: Foodvalley gemeenten, provincie Gelderland, Wageningen University & Research, Universiteit Utrecht, LTO Gelderse Vallei, VNO-NCW.
Op welke termijn	De Regiodeal zal voor de zomer van 2019 definitief worden gesloten met het Rijk.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Convenant Weidegang

Wat	De provincie Utrecht verkent hoe aangesloten kan worden bij Convenant Weidegang.
Met wie	De partners van Convenant Weidegang
Op welke termijn	2019

Programma circulaire en klimaatneutrale melkveehouderij

Wat	De provincie verkent hoe we toeleverend en ondersteunend een bijdrage kunnen leveren aan circulaire melkveehouderij. Hierbij wordt voortgebouwd op de lopende of recent uitgevoerde kringloopprojecten in Utrecht-Oost en de Proeftuin Veenweiden en Proefpolder Kringlooplandbouw in Utrecht-West.
Met wie	LTO, gebiedscommissie Utrecht-West, gebiedscoöperatie O-gen. Indien mogelijk verbinden met samenwerkingsverband Duurzame Zuivelketen om de samenwerking te verbreden.
Op welke termijn	2019

Beter benutten reststromen

Wat	De provincie faciliteert onderzoek naar het benutten van (humane) afval- en reststromen in zowel het stedelijk als landelijk gebied ten behoeve van een circulaire en klimaatneutrale landbouw. Bijvoorbeeld het composteren natuurmaaisel of het gebruik van GFT als substraat voor insectenteelt.
Met wie	Alliantie Cirkelregio Utrecht in samenwerking met landbouwbedrijfsleven
Op welke termijn	Vanaf 2019

NATUURINCLUSIEVE LANDBOUW

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

SUBTHEMA: DUURZAME LANDBOUW MET NATUUR

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- De Utrechtse boeren produceren op een zodanige wijze dat de kwaliteit van de leefomgeving voor de mens toeneemt en de Utrechtse biodiversiteit wordt versterkt.
- Natuurinclusieve landbouw is een gangbaar verdienmodel voor de agrarische ondernemer.

2030

- Ten minste de helft van de agrarische bedrijven in Utrecht werkt natuurinclusief: bij deze bedrijven staat het streven naar een zorgvuldig gebruik van natuurlijke hulpbronnen, het duurzaam beheren van de bodem en het minimaliseren van emissies centraal. Het accent ligt daarbij op een verantwoord gebruik van natuur en natuurlijke processen.

2023

- De projecten van het Actieplan Duurzame landbouw met Natuur zijn in uitvoering en werken toe naar de volgende resultaten:
  - 50 duurzame bedrijfsplannen zijn operationeel (met geïntegreerde doelen op het gebied van circulariteit, natuur, milieu, energie, water, bodemdaling, landschap en klimaat).

- De kennis en ervaringen met deze duurzame bedrijfsplannen zijn gedeeld met alle boeren in Utrecht.
- Voor het genereren van alternatieve methoden van de groene contour-realisatie is eind 2020 een pilot natuurinclusieve landbouw in de groene contour uitgevoerd en geëvalueerd².
- Monitoringsgegevens van flora en fauna zijn voldoende voorhanden om tot efficiënte inrichting- en beheermaatregelen te komen en biodiversiteitseffecten in beeld te brengen.
- Het (digitale) kennisplatform is dé informatieplek voor natuurinclusieve landbouw in de provincie Utrecht en wordt veelvuldig geraadpleegd door agrariërs en andere betrokkenen.
- Door de gezamenlijke uitvoering van het Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur is het vertrouwen en de samenwerking tussen de partners van het actieplan gegroeid.
- De Utrechtse melkveehouders doen mee met de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij.
- De agrarische sector werkt volgens een Gedragscode Natuur. Normaal agrarisch gebruik op en buiten het boerenerf is in overeenstemming met de Wet natuurbescherming (Wnb).

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

TOELICHTING OP DE DOELEN

REGIONALE EN LANDELIJKE PROGRAMMA'S

Het Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur (DLMN) zet zich in voor een vereniging tussen natuur en landbouw en is een voorbeeld hoe wij als provincie samenwerken voor een landbouwtransitie. Het actieplan wordt door een groot aantal partijen gedragen en is daarmee bij uitstek het voertuig om onze ambities voor natuurinclusieve landbouw te realiseren. De doelen die de provincie opgenomen heeft in de Samenwerkingsagenda, zijn dan ook voor een groot deel overeenkomstig met de ambities die onze partners samen met ons in het actieplan hebben geformuleerd.

Landelijke en regionale ontwikkelingen worden meegenomen in dit actieplan. Op 19 december 2018 is het Deltaplan Biodiversiteitsherstel gelanceerd. Dit plan is opgesteld door wetenschappers, boerenorganisaties, agro-industrie, supermarkten, een bank en natuurorganisaties (als kwartiermakers). In 2019 zullen de kwartiermakers in nauw overleg met overheden een passende governance structuur opstellen en de financiering vormgeven. Naast dat wij als provincie dit deltaplan actief ondersteunen, zullen wij met onze actieplanpartners de kansen en mogelijkheden die uit het deltaplan voortkomen een plaats geven in het Actieplan DLMN.

NATUURINCLUSIEVE LANDBOUW

Daarnaast hebben FrieslandCampina, de Rabobank en het Wereld Natuur Fonds gezamenlijk de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij ontwikkeld. Het uitgangspunt is het ontwikkelen van een verdienmodel voor biodiversiteitsherstel zodat agrariërs die zich hiervoor willen inzetten minder afhankelijk zijn van beschikbare subsidies. Een tweede uitgangspunt is dat activiteiten van melkveehouders die de biodiversiteit op en buiten het bedrijf bevorderen, meetbaar worden gemaakt.

WET NATUURBESCHERMING

Normaal agrarisch landgebruik dient in overeenstemming te zijn met de Wet natuurbescherming (Wnb). Gelet op de rol die het agrarisch landgebruik speelt bij het behoud van de biodiversiteit dringen wij er bij de sector op aan om te werken aan een gedragscode natuur.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur	Het actieplan zet in op een toename van agrarische bedrijven die natuurinclusief werken. Dit onder andere door het faciliteren van pilots in de groene contour, het ontwikkelen van een gangbaar verdienmodel, het opzetten van bedrijfsplannen en in de lucht brengen van een kennisplatform.
Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW)	In DAW is veel aandacht voor duurzaam bodembeheer en het verhogen van het organische stofgehalte. Dit draagt ook bij aan natuurinclusieve en circulaire productie.
Veenweiden Innovatiecentrum (VIC)	Bij de ontwikkeling van onderzoek en innovaties vanuit het VIC worden biodiversiteitsherstel, weidevogelbeheer en vermindering van de stikstofdepositie op N2000 gebieden meegenomen.
Gebiedscoöperatie Groot Wilnis Vinkeveen	De gebiedscoöperatie zet zich in om natuurbeheer bij agrariërs op de kaart te zetten en hen te ondersteunen bij het benutten hiervan als 'unique selling point'.
Gebiedscommissie Utrecht-West	De gebiedscommissie werkt het implementeren van verschillende vormen van natuurinclusieve landbouw in allerlei uiteenlopende projecten, onder andere met een gebiedsgerichte aanpak.
Gebiedscoöperatie O-gen	De gebiedscoöperatie werkt aan het project Nederwoudsebeek dat gericht is op aanpassing van de agrarische bedrijfsvoering. Verder organiseren zij netwerk-bijeenkomsten met als onderwerp natuurinclusieve bedrijfsvoering en werken zij samen met het Actieplan DLMN bij het invullen van het trajectplan. Voorts schrijft O-gen in 2019 een prijsvraag uit voor initiatieven rondom natuurinclusieve landbouw.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Uitvoering Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur

Wat	De provincie is als partner betrokken bij de uitvoering van het Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur. De rol die de provincie heeft in de uitvoering is meerledig en verschilt per thema. Als onderdeel hiervan wordt in 2019 een (digitaal) kennisplatform opgeleverd over natuurinclusieve landbouw in de provincie Utrecht.
Met wie	LTO Noord, Utrechts Particulier Grondbezit, Natuur en Milieufederatie Utrecht, Landschap Erfgoed Utrecht, Agrarische collectieven, Natuurmonumenten, Utrechts Landschap, Staatsbosbeheer, waterschappen.
Op welke termijn	Start 2019 (looptijd trajectplan is 2019 – 2023)

Pilot natuurinclusieve landbouw in de Groene Contour

Wat	De provincie geeft opdracht om 2 tot 4 pilots in de Groene Contour uit te voeren. Aan de hand van de resultaten worden ontwikkelscenario's opgesteld voor tussenvormen van landbouw en natuur, die moeten leiden tot meer biodiversiteit in een renderende agrarische bedrijfsvoering.
Met wie	Partners Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur
Op welke termijn	Start 2019, looptijd twee jaar

- **Inhoud**
- **Voorwoord**
- **Inleiding**
- **Landbouw in transitie**

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Twee GLB-pilots natuurinclusieve landbouw

Wat	Vanuit een samenwerking tussen de gebiedscommissie Utrecht-West, de agrarische collectieven en de waterschappen zijn twee pilots opgestart om vooruitlopend op de volgende GLB-periode te experimenteren met alternatieve vormen van vergroening. De pilots zijn provinciegrensoverschrijdend en dragen bij aan kennisontwikkeling over natuurinclusieve landbouw. De GLB-pilots vinden plaats vanuit het Rijk dat landelijk hiervoor 9 miljoen euro heeft uitgetrokken.
Met wie	Rijk, Agrarisch collectief Utrecht-Oost, Agrarisch collectief RVV (Rijn, Vecht & Venen)
Op welke termijn	Start 2019 met looptijd van twee jaar

Deltaplan Biodiversiteitsherstel

Wat	Dit plan richt zich op drie werkroutes die de belangrijkste vormen van grondgebruik in Nederland representeren en waar de meeste winst te behalen is voor herstel van biodiversiteit: natuur, landbouw en openbare ruimte. De provincie blijft aangehaakt bij dit initiatief in afstemming met het Rijk en Interprovinciaal Overleg. Op termijn wordt bezien of en welke rol hier ligt voor de provincie.
Met wie	De initiatiefnemers en kwartiermakers van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel, Rijk, Provincies
Op welke termijn	Start 2019

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

SUBTHEMA: WATERKWALITEIT

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- De agrarische sector draagt bij aan behoud en versterking van de ecologische en chemische kwaliteitsdoelstellingen voor grond- en oppervlaktewater.
- De agrarische percelen hebben een goede bodemstructuur met een goed waterbergend vermogen.
- De hoeveelheid diergeneesmiddelen en andere landbouw gerelateerde stoffen (gewasbeschermingsmiddelen en microverontreinigingen) in het oppervlaktewater is sterk teruggebracht, zodat deze stoffen in de toekomst geen risico vormen voor het ecosysteem of de mens.

2030

- Door de kringlopen op het laagst mogelijk niveau te sluiten, dragen de melkveehouderij- en fruitteeltsectoren bij aan het behalen van de ecologische en chemische kwaliteitsdoelstellingen voor grond- en oppervlaktewater.
- Het organisch stofgehalte in de bodem is verhoogd ten opzichte van 2019 en de problematiek rondom bodemverdichting is opgelost.
- De hoeveelheid diergeneesmiddelen en andere landbouw gerelateerde stoffen (gewasbeschermingsmiddelen en microverontreinigingen) in het oppervlaktewater is zodanig teruggebracht, dat de

NATUURINCLUSIEVE LANDBOUW

concentraties van deze stoffen geen risico vormen voor ecosystemen en de mens.

2023

- De provincie heeft zicht op en zekerheid over de risico's die volgen uit concentraties van diergeneesmiddelen en microverontreinigingen in het oppervlaktewater.
- Vanuit een samenwerking tussen agrariërs en waterschappen is een pakket aan maatregelen ontwikkeld en geïmplementeerd gericht op inrichting, beheer en investeringen. Deze maatregelen reduceren de emissies naar het oppervlaktewater.
- In samenwerking met de waterschappen zijn ecologische doelen vastgesteld voor het Utrechtse oppervlaktewater ('overig' water) dat niet is aangewezen als Europese Kaderrichtlijn Water ('waterlichaam').
- Het Convenant Schoon water Utrechtse fruitteelt 2.0 is uitgevoerd en geëvalueerd.

TOELICHTING OP DE DOELEN

De samenwerking tussen de landbouw en waterschappen heeft in de afgelopen periode veel projecten opgeleverd, zowel inhoudelijk als meer gericht op de samenwerking zelf. Zodoende wordt in Utrecht hard gewerkt aan het sluiten van kringlopen, reduceren van erfafspoeling, duurzaam bodembeheer en agrarisch waterbeheer. De provincie blijft samenwerking tussen de

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

waterschappen en landbouwsector ondersteunen, en sluiten voor het behalen van onze doelen aan bij bestaande initiatieven en programma's. Dit zijn onder andere het Deltaplan Aanpak Waterkwaliteit (DAW), de Uitvoering van het 6e Nitraat Actie Programma, het Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur, LaMi (Landbouw-Milieu) projecten, kringloop-pilots in zowel Oost als West Utrecht, het agrarisch natuurbeheer (inclusief maatregelen voor agrarisch waterbeheer), en projecten "Metingen erfafspoeling" (20 veehouders in gebied waterschappen HDSR en Vallei en Veluwe). Meekoppelingen die voortvloeien uit maatregelen ten behoeve van natuurinclusieve en circulaire landbouw worden maximaal benut.

BESTRIJDINGSMIDDELEN

Voor de fruitteelt streeft de provincie naar het minimaliseren van het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Momenteel werkt de sector samen met het waterschap Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden (HDSR) aan het verminderen van normoverschrijdingen in het grond- en oppervlaktewater door gebruik van bestrijdingsmiddelen. Dit doel is opgenomen in het Convenant Schoon water Utrechtse fruitteelt 2.0 (2017-2020) dat ondertekend is door de provincie Utrecht, HDSR en de sector. Vanuit onze ambities voor natuurinclusieve landbouw stimuleren we de Utrechtse fruitteeltsectoren om meer gebruik te maken van agrobiodiversiteit en duurzaam bodembeheer. Hierdoor wordt de afhankelijkheid van bestrijdingsmiddelen sterk verminderd.

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur	Het actieplan draagt bij aan landbouw met minder emissies, wat bijdraagt aan verbetering van de waterkwaliteit.
Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW)	Het DAW is erop gericht om 90% van de Kaderrichtlijn Water (KRW) doelen te halen in 2021. Mede door inzet van het DAW is er in Utrecht een goede samenwerking tussen sectoren en waterschappen. Aandachtspunt in DAW is duurzaam bodembeheer en het verhogen van het organisch stofgehalte; dit draagt ook bij aan natuurinclusieve en circulaire landbouw.
Veenweiden Innovatiecentrum (VIC)	Het verbeteren van de waterkwaliteit is één van de doelen van het VIC-programma.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Gebiedscoöperatie Groot Wilnis Vinkeveen	Veel boeren in de gebiedscoöperatie GWV doen aan baggeren en natuurlijke slootschonen. Ook hebben zij natuurvriendelijke oevers aangelegd.
Gebiedscommissie Utrecht-West	In Utrecht-West werkt de gebiedscommissie aan twee programma's gericht op waterkwaliteit. In het programma Duurzame Landbouw stimuleert de commissie kringlooplandbouw en waterprojecten, een voorbeeld is de Pilot Krabbescheer en de uitrol van onderwaterdrainage in Zegveld en Groot Wilnis-Vinkeveen. Met het programma Aanpak Veenweiden werkt de commissie aan innovaties om bodemdaling af te remmen en het waterbeheer te verbeteren. Ten slotte ondersteunt de commissie de provincie en de waterschappen bij het vormgeven van subsidieregelingen op het thema waterkwaliteit.
Gebiedscoöperatie O-gen	Bij waterproblematiek en -projecten draait het in Utrecht-Oost vooral om de kaderrichtlijn Water (KRW), gericht op het verbeteren van de waterkwaliteit en het voorkomen van verdroging door het langer vasthouden van water. In meerdere projecten werken boeren en waterschappen daarbij samen. Ook voeren boeren zelf projecten uit. O-gen stimuleert het aanvragen van POP3 subsidies om deze projecten te bekostigen. Bij waterkwaliteit projecten is er veelal een link te maken naar kringlooplandbouw, gezien de emissie van meststoffen naar het grond- en oppervlaktewater vermindert. Zo is O-gen betrokken bij het project Nederwoudsebeek waar met een integrale gebiedsgerichte insteek wordt gewerkt aan onder andere waterkwaliteit.
Convenant Schoon water Utrechtse fruitteelt 2.0	In kader van het convenant werken Nederlandse Fruittelers Organisatie, Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden en provincie aan schoon grond- en oppervlaktewater. Het doel is het voorkomen van normoverschrijdingen.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Platform Agrarische energie	LTO, Natuur en Milieufederatie Utrecht, Omgevingsdienst regio Utrecht, de Regionale Uitvoeringsdienst Utrecht, Gebiedscoöperatie O-gen en de Gebiedscommissie Utrecht-West zijn deelnemers aan dit Platform. Eén van de doelen van het programma van dit platform is het verbeteren van de waterkwaliteit.

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Deltaplan-aanpak Waterkwaliteit	
Wat	De provincie versnelt de aanpak door de subsidieregeling van de waterschappen te ondersteunen.
Met wie	Waterschappen
Op welke termijn	Start 2019, looptijd drie jaar

Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW)	
Wat	Het DAW is een landelijk programma via het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Projecten worden via allerlei routes aangejaagd (POP3, provincies, etc).
Met wie	LTO, Boeren Natuur, ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, provincies en waterschappen.
Op welke termijn	Reeds gestart, looptijd onbepaald

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Samenwerking landbouw en waterschappen versterken

Wat	De provincie blijft zich inzetten om de samenwerking tussen waterschappen en landbouwsector te versterken. Dit doen we ook in overleg met de DAW-coördinatoren. Wij doen dit met name door het ontwikkelen en uitvoeren van integrale gebiedsgerichte maatregelen waarmee zowel de waterkwaliteit als andere doelen worden gerealiseerd (waterbeheer, biodiversiteit, afremmen bodemdaling).
Met wie	AVP-gebiedscommissies, LTO, Boeren Natuur, ministerie Infrastructuur en Waterstaat
Op welke termijn	Reeds gestart, looptijd onbepaald

Vaststellen ecologische doelen 'overig water'

Wat	De provincie stelt de ecologische doelen voor het oppervlaktewater ('overig' water) dat niet is aangewezen als KRW 'waterlichaam'. Dit wordt gedaan aan de hand van hetgeen de waterschappen hiervoor hebben voorgedragen.
Met wie	Waterschappen
Op welke termijn	Start 2019

Convenant Schoon water Utrechtse fruitteelt 2.0 verbinden met Actieplan

Wat	We stimuleren de fruitteeltsector, in kader van het Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur, een programma te ontwikkelen om duurzaamheid in de fruitteelt te vergroten door inzet van agrobiodiversiteit.
Met wie	Nederlandse Fruittelers Organisatie, LTO, Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden en partners Actieplan
Op welke termijn	2019 en verder

- **Inhoud**
- **Voorwoord**
- **Inleiding**
- **Landbouw in transitie**

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Diergeneesmiddelen en microverontreinigingen in water

Wat	Naar aanleiding van de moties 27 en 56A (2017) is provinciaal beleid in ontwikkeling om de hoeveelheid medicijnresten, waaronder diergeneesmiddelen in het oppervlaktewater in kaart te brengen en waar nodig terug te dringen. Binnen het kader van de Samenwerkingsagenda Water doet de provincie in samenwerking met de waterschappen onderzoek naar dit probleem.
Met wie	Waterschappen
Op welke termijn	Start 2019

KLIMAATNEUTRALE LANDBOUW

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

In de Landbouwvisie zijn onder het thema klimaatneutrale landbouw drie subthema's geschaard:

- Klimaat en energie
- Bodemdaling
- Klimaatadaptatie en waterbeheer

Voor de Samenwerkingsagenda hebben we deze onderwerpen herschikt. Onze doelen voor 'klimaat en energie' en 'klimaatadaptatie en waterbeheer' zijn ondergebracht onder de paragraaf Klimaat. De doelen en acties op bodemdaling zijn ondergebracht in de daarop volgende paragraaf.

SUBTHEMA: KLIMAAT

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- De landbouwsector benut de kansen om duurzaam, klimaatneutraal en energiezuinig te zijn.
- Door de inzet van alternatieve energieproductiemethoden is de sector in 2030 zelfvoorzienend en opereert daarnaast als groene energieproducent voor derden.
- De landbouwsector draagt bij aan een robuust watersysteem door minimale emissies van nutriënten.
- De agrarische sector draagt met eigen maatregelen tegen droogte en extreme neerslag (als gevolg van

klimaatverandering) bij aan een robuust watersysteem.

De doelen voor klimaat voor 2030 en 2023 worden afgeleid uit het Klimaatakkoord zodra dit is vastgesteld. Voor de korte termijn zijn voor de provincie wel acties geformuleerd: zie verderop onder 'Aanpak op de korte termijn'. Op basis van de in het Klimaatakkoord gestelde doelen gaat de provincie met haar samenwerkingspartners in gesprek om onze (gedeelde) inzet op de lange termijn verder te concretiseren.

TOELICHTING OP DE DOELEN

KLIMAATAKKOORD

Voor de realisatie van een klimaatneutrale landbouwsector is het belangrijkste kader het landelijk ontwerp-Klimaatakkoord. Tijdens de voorbereidende klimaat-tafels zijn bronaanpak van emissies vanuit de melkveehouderij en varkenshouderij nadrukkelijk naar voren gekomen als gewenst actiepunt. Daarnaast zijn er afspraken gemaakt over diverse maatregelen gericht op landgebruik. Daarbij gaat het onder andere om maatregelen die veenoxidatie tegengaan, waar ook aan wordt gewerkt vanuit de Regiodeal Groene Hart.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

ENERGIE

85% van alle broeikasgasemissies in Nederland is het gevolg van energieverbruik. In de provinciale energieagenda 'Klimaat voor energietransitie' heeft de provincie het doel geformuleerd om in 2040 klimaatneutraal te zijn. In de landbouw liggen mogelijkheden voor zowel energiebesparing als energieproductie door bijvoorbeeld zonnecellen en mestvergisting. Deze energie kan worden teruggevoerd naar de eigen bedrijfsvoering of worden verstrekt aan anderen. Door te streven naar energieneutrale bedrijfsvoering en productie en besparing van energie draagt de landbouw bij aan de klimaatneutraliteit.

De rol van de landbouwsector in de energieopgave wordt onder andere in de Regionale Energiestrategie (RES) uitgewerkt. Het doel van de RES is om de regio's inzicht te geven in de energietransitie en de afspraken in het klimaatakkoord omtrent de gebouwde omgeving en elektriciteit. Dit houdt in dat binnen een regio de potentie van opwekken van elektriciteit in beeld gebracht wordt en dat de regio's hun energieopgave aangeven.

Het gezamenlijk uitwerken van een RES zorgt voor draagvlak en acceptatie bij maatschappelijke partners (burgers, bedrijven, groene partijen, netbeheerders) in de regio. Daarnaast worden de ambities van overheden onderling afgestemd. De komende periode wordt de energiestrategie uitgewerkt voor drie Utrechtse regio's (U16, regio Amersfoort, regio Foodvalley).

Voor de energielevering vanuit de landbouw ligt er een enorm potentieel voor de plaatsing van zonnepanelen op de daken van de agrarische bedrijfsgebouwen. Hierbij is de uitvoering van motie 98 "Asbest eraf, zonnepanelen erop" van belang.

KLIMAATADAPTATIE

Het Bodem-, Water- en Milieuplan (BWM-plan) bevat de beleidsdoelen voor een robuust watersysteem. Een robuust watersysteem kent een optimale afstemming tussen watervraag en wateraanbod, zowel in tijden van droogte als in tijden van neerslagoverschot. Het watergebruik moet worden beperkt, de verdamping verminderd en het vochtvasthoudend vermogen van de grond verhoogd. In tijden van een neerslagoverschot moet water worden vastgehouden. In de Omgevingsvisie en –verordening en de regionale waterprogramma's zal een actualisatie van het beleid uit het BWM-plan met de overige opgaven uit het Koersdocument Omgevingsvisie worden afgewogen. Het resultaat is gebiedsgedifferentieerd omgevingsbeleid.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
<p>Stuurgroep Energieneutrale Melkveehouderij</p>	<p>Door diverse activiteiten worden besparingsdoelen gerealiseerd. Het lopende innovatieproject 'Ergeneutrale melkveehouderij' heeft al goede resultaten opgeleverd en loopt nog tot eind 2020. In die periode moet met name worden gezorgd voor het op grote schaal implementeren van de positieve resultaten.</p>
<p>Gebiedscommissie Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen</p>	<p>Zowel de gebiedscommissie als de gebiedscoöperatie neemt deel aan de Stuurgroep Energieneutrale Melkveehouderij. Hieronder vallen meerdere bedrijven die experimenteren met energieneutrale bedrijfsvoering en de promotie daarvan. Hier zitten raakvlakken met het thema circulair in de vorm van projecten die over broeikasemissies gaan of het vastleggen van CO₂ in de bodem. Ook voeren beiden projecten uit rondom energieopwekking. De Stuurgroep Aanpak Veenweiden stimuleert het onderzoek en innovatie rondom onder meer het vastleggen van CO₂ in de bodem, het afremmen van bodemdaling en waterbeheer. Het Platform Agrarische Energie wordt georganiseerd door O-gen en Gebiedscommissie Utrecht-West samen.</p>
<p>Winnnet*</p>	<p>In de regio Utrecht Zuidwest is het uitvoeren van de klimaatstresstest gezamenlijk opgepakt door twee bestaande samenwerkingsverbanden: Coalitie Ruimtelijke Adaptatie (CRA) en Winnnet. Winnnet heeft in de eerste helft van 2018 de kwetsbaarheid van de regio/gemeente in beeld gebracht op het gebied van wateroverlast, hitte, verdroging en overstromingen.</p>
<p>Ruimtelijke Adaptatie Coalitie (RAC)</p>	<p>Deze coalitie werkt aan de klimaatthema's veiligheid, hitte, droogte en wateroverlast. Daarnaast wil de RAC een gezamenlijke kennisagenda opstellen en koploperprojecten omarmen.</p>

*De provincie Utrecht is hier momenteel niet bij betrokken.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Klimaatakkoord

Wat	De provincie vertaalt de doelen en richtlijnen uit het Klimaatakkoord naar de Utrechtse situatie voor landbouw.
Met wie	Nader te bepalen.
Op welke termijn	Eerste helft 2019. Het akkoord zal ingaan in 2020.

Waterberging en retentie realiseren

Wat	De waterschappen verkennen de gebiedsopgaven voor het realiseren van robuuste watersystemen en het in beeld brengen van de meekoppelkansen. De provincie participeert en faciliteert dit.
Met wie	Landbouwbedrijfsleven, waterschappen
Op welke termijn	2019-2020

Energie neutrale landbouwsectoren

Wat	De provincie heeft goede ervaringen opgedaan met het innovatieproject Energie neutrale Melkveehouderij. De volgende stap is ook in andere sectoren binnen de land- en tuinbouw te zorgen voor methoden die leiden tot een energie neutrale bedrijfsvoering. Wij kiezen hierbij voor een aanpak conform die van het innovatieproject Energie neutrale Melkveehouderij. Hieruit vloeien best practices voort waarin agrarische ondernemers samen met energiecoöperaties energieprojecten ontwikkelen. Hierbij wordt waar mogelijk de relatie gelegd met de thema's klimaatneutraal en circulair.
Met wie	Landbouwbedrijfsleven, AVP-gebiedscommissie Utrecht-West, Gebiedscoöperatie O-gen, energiecoöperaties, gemeenten
Op welke termijn	Start 2019

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Ideënprijsvraag Lopikerwaard

Wat	De provinciale adviseur ruimtelijke kwaliteit heeft een prijsvraag geïnitieerd voor ideeën om in de Lopikerwaard 2 petajoule aan energie op te wekken. De landbouwsector is hierbij betrokken.
Met wie	Landbouwbedrijfsleven
Op welke termijn	Eerste kwartaal 2019

Asbest eraf, zonnepanelen erop

Wat	De provincie onderzoekt op welke manier efficiënt en effectief invulling kan worden gegeven aan motie 98 waarin wordt opgedragen om geld vrij te maken voor een nieuwe subsidie 'Asbest eraf, zonnepanelen erop'.
Met wie	Niet van toepassing
Op welke termijn	Voorjaar 2019

SUBTHEMA: BODEMDALING

DOELEN

LANDBOUWVISIE

- In het veenweidegebied is sprake van een landbouwsysteem met een maatschappelijk aanvaardbare bodemdaling, waarmee ook de uitstoot van broeikasgassen is gereduceerd.
- Het behoud van een (alternatief) verdienmodel voor de agrarische ondernemer is daarbij een leidend principe.

2030

- De bodemdaling in het Utrechtse veenweidegebied is met gemiddeld 25 tot 30% gereduceerd. Het perspectief voor ondernemers op een economisch rendabele bedrijfsvoering is hierbij behouden dan wel hernieuwd.

2023

- Het provinciaal Programma Bodemdaling (2019 – 2020) is uitgevoerd.
- Voor de gebieden waar geen of alleen een aangepaste vorm van landbouw mogelijk blijkt te zijn, zijn de

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

ontwikkelingsperspectieven in beeld gebracht en is verkend hoe deze kunnen worden gerealiseerd.

TOELICHTING OP DE DOELEN

VISIE BODEMDALING

Op 10 december 2018 hebben Provinciale Staten de Visie Bodemdaling vastgesteld. Deze visie is net als de Landbouwvisie een bouwsteen voor de Omgevingsvisie. De ambitie is dat de bodemdaling in 2030 gemiddeld 25-30% minder snel verloopt, echter op de langere termijn is een verdere remming bodemdaling noodzakelijk. Door een overgangperiode tot 2050 in te bouwen wordt aan agrariërs de tijd en kansen geboden om over te stappen op een ander verdienmodel.

In de aanpak van bodemdaling richt de provincie zich eerst op de gebieden waar de problemen het grootst zijn, dit wordt aangegeven in de Omgevingsvisie. Door dit duidelijk te communiceren en samenwerking met agrariërs en andere stakeholders te starten, bieden wij agrariërs uit het gebied een handelingsperspectief om de bedrijfsvoering aan te passen of over te schakelen van melkveehouderij naar ander landgebruik of andere verdienmodellen. De focus ligt daarbij op het simultaan circulair maken van de landbouw. Op deze wijze geven wij invulling aan een maatschappelijk aanvaardbare bodemdaling.

REGIODEAL GROENE HART

De regiodeal bodemdaling Groene Hart, die eind 2018 door het Rijk geselecteerd is, kan een gezamenlijke aanpak rond het thema bodemdaling en de ontwikkeling van nieuwe perspectieven voor het veenweidegebied versterken en versnellen. Juist in het veenweidegebied van het Groene Hart liggen in potentie veel mogelijkheden om opgaven rond voedsel, klimaat, energie, water, biodiversiteit in samenhang te laten landen. Het Groene Hart is bovendien van grote waarde voor de Randstad en haar bewoners. De kunst is om deze mogelijkheden te verbinden met nieuw perspectief voor boeren in het veenweidegebied. Dat provincie werkt samen met de partners van de regiodeal aan een uitwerking waar al deze elementen een plaats krijgen.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

- **Financiën & Monitoring**
  - Financiën
  - Monitoring
- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Regiodeal Groene Hart	De regiodeal werkt door een bundeling van kennis, lobby- en uitvoeringskracht en financiële middelen aan gedragen en integrale oplossingen voor het Groene Hart. De deal richt zich op het economisch vitaal houden van het Groene Hart als onderdeel van de Randstad en de veiligheid, klimaat-robustheid en belevingswaarde te waarborgen. De inzet van de regiodeal is om in triple helix verband handelingsperspectief te bieden en innovatieve oplossingen te vinden zowel voor de stedelijke als de landelijke problematiek rondom bodemdaling.
Veenweiden Innovatiecentrum (VIC)	Het VIC is onder meer door de provincie Utrecht opgericht met als doel de melkveehouderij in de veenweiden duurzamer te maken met aandacht voor afremmen bodemdaling, waterbeheer en biodiversiteit. Het innovatiecentrum ontwikkelt en test maatregelen die onder meer bodemdaling verminderen.
Gebiedscommissie Utrecht- West	De gebiedscommissie neemt deel aan de Stuurgroep Energieneutrale Melkveehouderij. De projecten die vanuit dit programma worden georganiseerd hebben raakvlakken met thema circulair en bodemdaling. De Stuurgroep Aanpak Veenweiden stimuleert het onderzoek en innovatie en hebben een adviserende en aanjagende rol bij de verstrekking van de AVP-subsidies op deze onderwerpen.
Platform Agrarische Energie	LTO, Natuur en Milieufederatie Utrecht, Omgevingsdienst regio Utrecht, de Regionale Uitvoeringsdienst Utrecht, Gebiedscoöperatie O-gen en de Gebiedscommissie Utrecht-West zijn deelnemers aan dit Platform. Eén van de doelen van het programma van dit platform is het verbeteren van de waterkwaliteit. Dit platform richt zich onder andere op het verminderen CO ₂ -emissie door vernatting, onderwaterdrainage of nieuwe teelten.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

▪ Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven

Welke initiatieven en/of samenwerkingen zijn er al op dit thema?	Hoe draagt het bij aan het realiseren van de doelen?
Klimaat Klim boeren op veen	In het oostelijk deel van het Groene Hart spant het waterschap HDSR in samenwerking met drie agrarische collectieven zich in om op circa 2500 ha veengrond bodemdaling remmende maatregelen te nemen. Dit in synergie met maatregelen voor biodiversiteit en andere milieuoopgaven. Zo wordt onder andere ingezet op onderwaterdrainage, drukdrainage, natte teelten en bodem verbeterende maatregelen. Het project omvat ook monitoring van de effectiviteit van de maatregelen en het proces.

AANPAK OP DE KORTE TERMIJN

Programma Bodemdaling	
Wat	Als uitwerking van de Visie Bodemdaling start de provincie in samenwerking met partijen een programma Bodemdaling op. De vier pijlers in het programma zijn: kennisontwikkeling, stimulering en regelgeving, bewustwording en samenwerking, en gebiedsontwikkeling.
Met wie	Waterschappen, landbouwbedrijfsleven, Veenweiden Innovatiecentrum, gemeenten, provincies Noord- en Zuid-Holland, het Rijk
Op welke termijn	Start 2019

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- [Verbinding Stad-Land](#)
- [Gezondheid](#)
- [Economisch rendabele landbouw](#)
- [Circulaire landbouw](#)
- [Natuurinclusieve landbouw](#)
- [Klimaatneutrale landbouw](#)

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

Regiodeal Groene Hart	
Wat	De provincie werkt de Regiodeal bodemdaling Groene Hart verder uit samen met het Rijk en betrokken partijen. De deal heeft zowel betrekking op de bebouwde omgeving als op het landelijk gebied. De provincie Utrecht is mede-initiatiefnemer van deze deal.
Met wie	Het Rijk en de indienende partijen (gemeenten Alphen aan de Rijn, Gouda, Woerden, provincie Zuid-Holland, provincie Utrecht en de hoogheemraadschappen van Rijnland, Stichtse Rijnlanden en Schieland en de Krimpenerwaard).
Op welke termijn	Eerste helft van 2019

Innovatie	
Wat	De provincie stimuleert projecten rondom de ontwikkeling en implementatie van innovatie die bodemdaling beperken dan wel stoppen. Vooralnog betreft dit onder andere het ondersteunen van het Veenweiden Innovatiecentrum (VIC) en de pilots rondom onderwaterdrainage en paludicultuur.
Met wie	VIC
Op welke termijn	2019

FINANCIËN & MONITORING

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

▪ Financiën & Monitoring

- Financiën
- Monitoring

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

FINANCIËN

In de Landbouwvisie (Provinciale Staten, september 2018) zijn de beschikbare middelen voor de uitvoering van het provinciale landbouwbeleid weergegeven. Voor de periode 2018-2021 is een bedrag beschikbaar van € 4,94 mln. Dit sluit aan op de programmabegroting. Het grootste deel van dit bedrag betreft AVP-middelen (€ 3,13 mln.), die via POP3 worden besteed. Om direct na de vaststelling van de Landbouwvisie van start te kunnen gaan met het aanjagen van de vervolgstappen, zijn via de Voorjaarsnota 2018 en de Kadernota 2019-2022 extra middelen (€ 925.000) beschikbaar gesteld voor de periode 2019-2021. Het gaat om € 525.000 voor het thema Vrijkomende Agrarische Bebouwing (opbouw en ondersteuning van VAB-loket) en om € 400.000 voor de uitvoering van verschillende pilots op het gebied van duurzame landbouw.

De kosten voor de uitvoering van de Samenwerkingsagenda kunnen voor de periode 2019 tot en met 2021 worden gefinancierd uit de bestaande middelen van het Meerjarenprogramma Agenda Vitaal Platteland (AVP), het Plattelands Ontwikkeling Programma (POP3) en de middelen die met de Voorjaarsnota 2018 en de Kadernota 2019-2022 beschikbaar zijn gesteld (€ 925.000) voor het aanjagen van verschillende acties.

Het POP3-programma loopt van 2014 tot 2020. Subsidieaanvragen kunnen nog tot en met de eerste helft van 2019 worden aangevraagd. Voor deze Samenwerkingsagenda zijn de volgende openstellingen van belang: kennisdeling en investeringen voor modernisering en innovaties voor agrariërs; investeringen voor verduurzaming van het bedrijf voor jonge landbouwers; landbouwstructuurversterking/kavelruil en samenwerking voor innovaties.

De uitvoering van de Samenwerkingsagenda loopt gedeeltelijk via andere processen en zal zoveel mogelijk meeliften met daarbij geprogrammeerde financieringen. Voor de toekomst lijken middelen beschikbaar te komen vanuit het GLB-wetgevingspakket (vanaf 2021, vervolg op POP3) en de Regiodeals Foodvalley en Groene Hart. Mochten deze middelen onvoldoende blijken, dan zal via de reguliere begrotingscyclus een voorstel voor aanvullende financiering worden gedaan.

Zoals eerder in de Statenbrief van 28 augustus 2018 inzake Regiodeals is afgesproken zal Provinciale Staten (PS) een voorstel ontvangen voor zover er nieuwe middelen worden gevraagd of een alternatieve inzet van bestaande middelen wordt overwogen.

- Inhoud
- Voorwoord
- Inleiding
- Landbouw in transitie

DE THEMA'S

- **Verbinding Stad-Land**
- **Gezondheid**
- **Economisch rendabele landbouw**
- **Circulaire landbouw**
- **Natuurinclusieve landbouw**
- **Klimaatneutrale landbouw**

- **Financiën & Monitoring**

- Financiën

- **Monitoring**

- **Bijlage: Matrix samenwerkingsverbanden en initiatieven**

MONITORING

Provinciale Staten worden via de jaarcyclus geïnformeerd over de voortgang van beleid en uitvoering en de financiële stand van zaken. Over de voortgang van de (landbouw) maatregelen die via de Agenda Vitaal Platteland worden uitgevoerd, wordt ook jaarlijks gerapporteerd. Voor de Samenwerkingsagenda zal jaarlijks (tot en met het jaar 2023) een afzonderlijke voortgangsrapportage worden opgesteld. Hierin wordt gerapporteerd wat de provincie heeft gedaan en wordt geschetst hoe de provincie Utrecht met samenwerkende partijen op weg is met de uitvoering van de verschillende acties uit de Samenwerkingsagenda. In 2024 zal PS worden geïnformeerd over de bereikte doelen in 2023.

De Samenwerkingsagenda is een dynamische agenda, die afhankelijk van omstandigheden en nieuwe inzichten kan worden aangepast. Op basis van de jaarlijkse voortgangsrapportages en de tussenevaluatie in 2024, gebeurt dit periodiek.

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INITIATIEVEN

Deze matrix geeft een overzicht van samenwerkingsverbanden en initiatieven die bijdragen aan het realiseren van de doelen van deze agenda, en waar de provincie in bijna alle gevallen bij betrokken is (geweest).*

Initiatief/samenwerking	Partners	Doelstelling	Thema's								
			Maatschappelijk gewaardeerde landbouw		Vitale, duurzame landbouw						
			Verbinding stad-land	Gezondheid	Economisch rendabele landbouw	Circulaire landbouw	Natuurinclusieve landbouw	Klimaatneutrale landbouw			
				Ruimtelijk beleid en landbouwstructuur	Vrijkomende agrarische bebouwing		Duurzame landbouw met natuur	Waterkwaliteit	Klimaat	Bodemdeling	
Boerderij in de kijker	Lokale natuur- en milieueducatiecentra en verschillende financiële ondersteuners (waaronder ZuivelNL en de provincie Utrecht)	Boerderij in de kijker is een vereniging van circa 32 educatieboeren- of boerinnen met als doel: de toegankelijkheid van het platteland te vergroten voor kinderen van 6-12 jaar d.m.v. het aanbieden van boerderijlessen aan basisscholen.	■								
Boert Bewust	Natuur en Milieufederatie Utrecht, LTO Noord, provincies Gelderland en Overijssel, Leerdammer, Agrifirm	Stichting Boert Bewust vindt het belangrijk dat de samenleving boeren en tuinders waardeert om hun werk en meer betrokken raakt bij de herkomst van hun voedsel.	■								
Stuurgroep Energie-neutrale Melkvee-houderij	LTO Noord, Natuur en Milieufederatie Utrecht, de Nederlandse Zuivel Organisatie, Gebiedscommissie U-W, Friesland Campina, Gebiedscoöperatie O-gen, ANV Vechtvallei	De inzet is dat de melkvee-sector in 2020 nog maar een kwart energie verbruikt ten opzichte van 2014. De rest is bespaard of door de sector zelf duurzaam opgewekt.									■
Regiodeal Foodvalley	Regio Foodvalley, de provincie Gelderland, de Wageningen University and Research, de Universiteit Utrecht, LTO Noord en de VNO-NCW.	De Regiodeal zet in op het versnellen van de transitie naar duurzaam en gezond voedsel. De hele waardeketen beoogd: van productie tot consumptie, van het prille leven tot de oude dag. De transitie raakt aan beleidsterreinen als gezondheid, duurzaamheid, landbouw, economie, voedsel en onderwijs en heeft daarmee een meervoudig karakter.	■	■	■		■			■	■

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INITIATIEVEN

Initiatief/samenwerking	Partners	Doelstelling	Thema's								
			Maatschappelijk gewaardeerde landbouw		Vitale, duurzame landbouw						
			Verbinding stad-land	Gezondheid	Economisch rendabele landbouw	Circulaire landbouw	Natuurinclusieve landbouw	Klimaatneutrale landbouw			
					Ruimtelijk beleid en landbouwstructuur	Vrijkomende agrarische bebouwing		Duurzame landbouw met natuur	Waterkwaliteit	Klimaat	Bodemdaling
Gebiedscoöperatie Groot Wilnis Vinkeveen	Agrariërs, LTO Noord, ANV de Utrechtse Venen, Staatsbosbeheer, waterschap AGV, gemeenten De Ronde Venen en Stichtse Vecht, Natuur en Milieufederatie Utrecht.	Via een gebiedsproces werken partijen hier gezamenlijk aan het beperken van de bodemdaling tot maximaal 6mm per jaar, schoon water, veelzijdige natuur, vitale landbouw en weidse recreatie.	■					■	■	■	
Gebiedscommissie Utrecht-West	Door de provincie ingestelde adviescommissie waarin vertegenwoordigers van o.a. gemeenten, waterschappen, LTO, Staatsbosbeheer, de Natuur- en Milieufederatie Utrecht en de Agrarische natuurvereniging als lid zijn benoemd.	Werkt aan vitaal en mooi landelijk gebied waar het goed wonen, werken en recreëren is.	■		■	■	■	■	■	■	
Gebiedscoöperatie O-gen	Private organisatie met als leden o.a. gemeenten, waterschappen, LTO, Staatsbosbeheer en ondernemers.	Werkt aan vitaal en mooi landelijk gebied waar het goed wonen, werken en recreëren is.	■	■	■	■	■	■	■		■
LEADER Weidse Veenweiden	Een Lokale Aanjaaggroep van betrokken mensen die wonen, werken en/of ondernemen in het gebied	LEADER staat voor plattelandsontwikkeling 'van onderop'. Een Lokale Actie Groep die een ontwikkelingsstrategie maakt voor haar eigen gebied. Valt onder het Europese POP3 programma.	■								
LEADER Utrecht-Oost	Gemeenten, agrarisch collectieven, aanjager groep bestaande uit ondernemers e.d.	Het LEADER programma versterkt de gebiedsgerichte economie en het ontwikkelen van het platteland en een duurzame landbouw. Hierbij wordt de relatie tussen het platteland en de omliggende stedelijke gebieden versterkt.	■				■				

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INITIATIEVEN

Initiatief/samenwerking	Partners	Doelstelling	Thema's								
			Maatschappelijk gewaardeerde landbouw		Vitale, duurzame landbouw						
			Verbinding stad-land	Gezondheid	Economisch rendabele landbouw	Circulaire landbouw	Natuurinclusieve landbouw	Klimaatneutrale landbouw			
					Ruimtelijk beleid en landbouwstructuur	Vrijkomende agrarische bebouwing		Duurzame landbouw met natuur	Waterkwaliteit	Klimaat	Bodemdeling
Kopgroep Akkoord van Utrecht	Een bestuurlijke overleg waarin Natuurmonumenten, Utrechts Landschap, Staatsbosbeheer, LTO Noord, de Agrarische natuurverenigingen, Landschap Erfgoed Utrecht, Natuur en Milieufederatie Utrecht, het Utrechts Particulier Grondbezit en de provincie Utrecht zijn vertegenwoordigd.	De Kopgroep bewaakt de voortgang van de uitvoering van het Akkoord van Utrecht. Dit akkoord betreft de herijking van de EHS en heeft de Provincie Utrecht in 2011 gesloten met alle in de kopgroep vertegenwoordigde organisaties. De belangrijkste onderdelen zijn dat, van de toen nog resterende opgave voor nieuwe natuur, 1500 ha als EHS ontgrend zal worden, 1506 ha wel als nieuwe natuur gerealiseerd zal worden (inspanningsverplichting) en 3000 ha in een nieuwe groene contour gebracht zal worden.						■			
Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur	Landschap Erfgoed Utrecht, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Utrechts Landschap, LTO Noord en agrarische collectieven.	De actiegroep wil de harde grenzen tussen natuur- en landbouw opheffen en een beweging in gang zetten naar slimme combinaties waar natuur en landbouw van profiteren. Door kringlopen op regionale schaal te sluiten en ruimte te geven aan natuurlijke processen nemen de biodiversiteit en de bodemvruchtbaarheid toe.					■	■	■	■	
Hoofdlijnenakkoord warme sanering varkenshouderij	Leden van de stuurgroep zijn het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, provincies Noord-Brabant, Limburg, Gelderland en Overijssel, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de ketenpartijen van de coalitie Vitalisering Varkenshouderij.	Het Hoofdlijnenakkoord is gericht op een transitie in de varkenshouderij. De twee sporen waarlangs gewerkt wordt zijn: saneren/beëindigen en innoveren/verduurzamen van varkenshouderijen. Het doel is het verbeteren van de uitgangspositie van varkenshouders en het verminderen van de negatieve bijeffecten van de (intensieve) varkenshouderij.		■			■				

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INITIATIEVEN

Initiatief/samenwerking	Partners	Doelstelling	Thema's								
			Maatschappelijk gewaardeerde landbouw		Vitale, duurzame landbouw						
			Verbinding stad-land	Gezondheid	Economisch rendabele landbouw	Circulaire landbouw	Natuurinclusieve landbouw	Klimaatneutrale landbouw			
					Ruimtelijk beleid en landbouwstructuur	Vrijkomende agrarische bebouwing		Duurzame landbouw met natuur	Waterkwaliteit	Klimaat	Bodemaling
Convenant Schoon water Utrechtse fruitteelt 2.0 (2017-2020)	Nederlandse Fruittelers Organisatie, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, LTO Noord	Het convenant 2.0 is een vervolg op het convenant dat in 2012 werd ondertekend en in 2016 afliep. Doel is om de uitspoeling van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater terug te brengen en kennis bij betrokken partijen te vergroten.						■	■	■	
Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW)	DAW is een initiatief van LTO Nederland, op uitnodiging van de Rijksoverheid. Het ministerie van Infrastructuur & Waterstaat werkt o.a. samen met Boerennatuur, provincies en Unie van Waterschappen.	In het deltaplan hebben partijen beschreven hoe land- en tuinbouw kunnen bijdragen aan het oplossen van de wateropgaven in agrarische gebieden. Te denken valt aan de thema's: verontreiniging van het water met te veel meststoffen of gewasbeschermingsmiddelen, verzilting, bodem en kringlopen, te veel dan wel te weinig water.						■	■	■	■
Regionale Energiestrategie (RES)	Rijksoverheid, Interprovinciaal Overleg, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Unie van Waterschappen, regionale bedrijven, gemeenten, energiecoöperaties, woningcorporaties, netbeheerders en burgers.	De regionale energiestrategie is een samenwerking voor een langetermijnstrategie om in 2050 energieneutraal te zijn. Van onderaf worden regio's gevormd, waarvoor een aanpak op maat wordt ontwikkeld. De officiële ontwikkeling van de RES start na het ondertekenen van het nationaal Klimaatakkoord. De definitieve RES moet af zijn eind 2019.			■						■
Platform Agrarische energie	LTO, Natuur en Milieufederatie Utrecht, Omgevingsdienst regio Utrecht, Regionale Uitvoeringsdienst, Gebiedscommissie U-W en gebiedscoöperatie O-gen.	Deze samenwerking heeft tot doel het versnellen van de aanleg van zonnepanelen op agrarische daken. Hieruit gaat een overeenkomst volgen over welke inspanning de landbouwsector moet leveren in de energietransitie. Het bijbehorende platform is nog niet in de lucht.			■						■

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INITIATIEVEN

Initiatief/samenwerking	Partners	Doelstelling	Thema's									
			Maatschappelijk gewaardeerde landbouw		Vitale, duurzame landbouw							
			Verbinding stad-land	Gezondheid	Economisch rendabele landbouw	Circulaire landbouw	Natuurinclusieve landbouw	Klimaatneutrale landbouw				
					Ruimtelijk beleid en landbouwstructuur	Vrijkomende agrarische bebouwing		Duurzame landbouw met natuur	Waterkwaliteit	Klimaat	Bodemdeling	
Veenweiden Innovatiecentrum	Open netwerk van waterschappen, provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland, Wageningen University & Research, Aeres Groep, PPP Agro Advies Adviesbureau.	Centrum waar ondernemers, onderzoekers, overheden en onderwijs samenkomen en kennis en ervaring delen over ondernemen in het veenweidengebied. Gericht op behoud van een vitaal en klimaatbestendig veenweidelandschap met een duurzaam bodem- en watersysteem.						■	■	■	■	■
Utrecht Food Freedom	Overheden, producenten, ondernemingen, onderwijs- en zorginstellingen, sociaal-maatschappelijke instituten, stichtingen en onafhankelijke experts.	Zoveel mogelijk mensen verbinden rondom het thema duurzaam voedsel/korte ketens; toewerken naar een korte ketentransitie. Het doel is om in tien jaar tijd, een kwart van het eten uit korte ketens te laten komen.	■									
New Grid on the Block	Stedin, de gemeenten Houten, Utrechtse Heuvelrug, Bunnik en Wijk bij Duurstede	Onderzoek naar herinrichting van het elektriciteitsnet dan wel naar welke samenwerkingsverbanden en afspraken er nodig zijn om de infrastructuur geschikt te maken voor de energietransitie. Als onder andere agrariërs de daken vol met zonnepanelen leggen, is een meer gedecentraliseerde infrastructuur nodig.										■
Boven het Maaiveld	Provincie Zuid-Holland, Veenweide Innovatiecentrum, Energy research Centre of the Netherlands, NOHINK (landschaps)architectuur, ORG-ID.	Samenwerking die zich richt op hoe de energietransitie kan landen in het Veenweidengebied. Het omvat een ontwerpend onderzoek waarbij de gevolgen van klimaatverandering in het veenweidengebied in kaart worden gebracht, de cultuurhistorische waarden worden geïnventariseerd en gezocht wordt naar mogelijke vormen van zonneweides.										■

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INITIATIEVEN

			Thema's								
			Maatschappelijk gewaardeerde landbouw		Vitale, duurzame landbouw						
			Verbinding stad-land	Gezondheid	Economisch rendabele landbouw	Circulaire landbouw	Natuurinclusieve landbouw	Klimaatneutrale landbouw			
Initiatief/samenwerking	Partners	Doelstelling									
					Ruimtelijk beleid en landbouwstructuur	Vrijkomende agrarische bebouwing		Duurzame landbouw met natuur	Waterkwaliteit	Klimaat	Bodemdeling
Duurzaam Door	Economic Board Utrecht, Utrecht Natuurlijk, Instituut voor Natuureducatie, het netwerk Communicatie Duurzame Ontwikkeling, Natuur en Milieufederatie Utrecht.	Duurzaam Door is een door het Rijk geïnitieerd kennisprogramma dat werkt aan de overgang naar een groenere, duurzamere economie. Het programma organiseert samenhang tussen landelijke, regionale en lokale initiatieven via 'sociaal instrumentarium' en het leren van elkaars ervaringen. Centraal staan thema's als energie, water, biodiversiteit, grondstoffen en voedsel.									
Utrecht 10	De gemeenten Bunnik, De Bilt, Houten, IJsselstein, Nieuwegein, Stichtse Vecht, Utrecht, Utrechtse Heuvelrug, Vianen, Wijk bij Duurstede, Woerden en Zeist	Samenwerking op bestuurlijk niveau: tien Utrechtse gemeenten werken opgedragen aan de thema's duurzame bereikbaarheid, economische positionering, gezonde en inclusieve regio, klimaatneutrale regio en gezonde woon- en leefomgeving.									
Alliantie Cirkelregio Utrecht	De gemeenten Amersfoort en Utrecht, Utrecht Sustainability Institute, Utrecht10, Ministerie van Infrastructuur en Milieu, Economic Board Utrecht, Cirkelstad en Natuur en Milieufederatie Utrecht.	Samenwerking tussen regionale partijen voor een circulair georganiseerde regio. De alliantie fungeert als aanjaagteam en kan circulaire initiatieven van kennisinstellingen, bewoners, (bedrijven) en sociaal ondernemers, maatschappelijke instellingen faciliteren, aanjagen, versnellen en verbinden.									
Coalitie Ruimtelijke Adaptatie (CRA)	Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden, Veiligheidsregio Utrecht, gemeente Utrecht, gemeente Nieuwegein, gemeente Houten, gemeente Stichtse Vecht, gemeente Woerden, gemeente Bunnik & Sweco als aanjager	Het doel dit regionale samenwerkingsverband is het delen van kennis, ervaringen en nieuwe ontwikkelingen, het gezamenlijk uitvoeren van een klimaatstresstest en het ontwikkelen van een regionaal doel op gebied van ruimtelijke adaptatie. CRA werkt onder meer aan de thema's droogte, hitte, overstroming en wateroverlast.									

BIJLAGE: MATRIX SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INITIATIEVEN

			Thema's									
			Maatschappelijk gewaardeerde landbouw		Vitale, duurzame landbouw							
Initiatief/samenwerking	Partners	Doelstelling	Verbinding stad-land	Gezondheid	Economisch rendabele landbouw		Circulaire landbouw	Natuurinclusieve landbouw		Klimaatneutrale landbouw		
					Ruimtelijk beleid en landbouwstructuur	Vrijkomende agrarische bebouwing		Duurzame landbouw met natuur	Waterkwaliteit	Klimaat	Bodemdaling	
Netwerk Utrecht 2040	Utrecht2040 is een netwerk van bedrijven, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties in de provincie Utrecht. Coördinatie door Natuur en Milieufederatie Utrecht.	Samenwerking voor een integrale duurzaamheidsstrategie, gericht op een goede kwaliteit van leven voor alle inwoners van de provincie Utrecht. De doelen: 1. ruimte voor goed wonen, werken en natuur; 2. een innovatieve kenniseconomie; 3. bereikbaarheid in een beter milieu; 4. klimaatneutraal en klimaatbestendig is; 5. alle mensen tellen mee; 6. behoud van kwaliteit van natuur en landschap. Utrecht2040 richt zich tot nog toe vooral op het stedelijk gebied.										■
Proeftuin Veenweiden	Bij de proeftuin zijn honderd agrariërs betrokken en werken zij samen met adviseurs en onderzoekers. Tien geselecteerde melkveehouders uit het veenweidegebied vormen de praktijkkern in het programma.	De proeftuin is een innovatief gebiedsprogramma en richt zich op onderzoek en praktijk van maatregelen die bijdragen aan minder ammoniakemissie, betere waterkwaliteit en vermindering van bodemdaling. De honderd agrariërs verkennen samen de 'ruimte voor ontwikkeling'.		■						■	■	
Hollands Agrarisch Jongeren Kontakt	HAJK is de vereniging van, voor en door jonge boeren en tuinders in Noord en Zuid Holland en westelijk Utrecht en behartigt de belangen voor de leden. Het HAJK is lid van het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt, deze organisatie neemt de belangenbehartiging op nationaal en Europees niveau voor zijn rekening.	Belangen vertegenwoordigen jonge boeren en tuinders.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

*Deze lijst is niet uitputtend en net als het speelveld in ontwikkeling. Aan deze lijst kunnen geen rechten worden ontleend.

 HOME

Colofon

Uitgave van: provincie Utrecht

Versie: PS 4 februari 2019

Ontwerp en realisatie: Haagsblauw, Den Haag

